

Gerhard Elferink

Sprokkelhout

Een polemisch-filosofische ideeënbundel

2007 Uitgeverij De Vrije Gedachte Rotterdam

Druk en afwerking: Dione Boekproducties, Culemborg

Stichting Uitgeverij De Vrije Gedachte

Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte
www.devrijegedachte.nl

Uitgeverijbestuur:

Henk Engelsman (voorzitter)
Frans Bijlsma (eindredactie)
Lex Hagens
Floris van den Berg

Copyright: Gerhard Elferink
j.g.b.elferink@kpnplanet.nl

ISBN: 978-90-78830-01-6

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Over menselijke gedragingen	5
Over politieke machtsverhoudingen.....	8
Vrije gedachten over politieke verhoudingen	16
Over economische machtsverhoudingen	23
Vrije gedachten over sociaal-economische verhoudingen.....	26
Over het mythisch-irrationele wereldbeeld.....	36
Over het empirisch-rationele wereldbeeld.....	48

**Alles Gescheite ist schon gedacht worden, man muss nur versuchen es
noch einmal zu denken**

Johann Wolfgang von Goethe

Voorwoord

Deze ideeënbundel bestaat uit aforismen en essays, die ik in de loop der jaren heb opgeschreven. Observatie, reflectie, levenservaring en vooral verwondering liggen hieraan ten grondslag. Hoe is het toch mogelijk dat nog steeds zus en zo wordt gedacht en in veel gevallen ook overeenkomstig gehandeld?

De, in genummerde lemma's ingedeelde, teksten verwoorden pogingen de werkelijkheid te begrijpen, aanschouwelijk te maken, en te bereiken dat er tegen bepaalde zaken anders wordt aangekeken, anders over wordt gedacht. Kortom, bewerkstelligen dat er cesuren in het denken over allerlei onderwerpen tot stand komen.

De teksten laten veel ruimte voor de denkkraft van de lezer. Aforismen nopen sowieso tot nadere bespiegelingen.

Het is ook niet de taak van een denker, en zeker niet een vrijdenker, om, quasi wijsgerig, op allerlei gebieden de juiste inzichten te claimen. Een vrijdenker moet in de eerste plaats mensen aanzetten niets als vanzelfsprekend te beschouwen. Veel *waarheden* zijn immers maar waarheden van het moment of slechts deelwaarheden, tot regelrechte illusies aan toe. Evenals kennis dat is. Kennis is altijd tijdelijke kennis. Ze is actueel totdat zich een diepere of reëlere kennis aandient. Niets wordt maar één keer ontdekt!

Samen met verwondering is twijfel de wijsgerige deugd bij uitstek. Deze twijfel dient de vrijdenker voortdurend aan te wakkeren.

Dogma's dienen geknakt te worden en taboes doorbroken. De mens moet zelf durven denken. Dat is ook wat ik met deze ideeënbundel wil bevorderen.

Mijn vrijgegeven ideeën moeten een eigen leven gaan leiden. Vanaf nu zijn ze, zagezegd, *het huis uit*. Anderen dienen ze op te pakken, er nuances in aan te brengen, verder uit te bouwen. En als voldoende mensen ze zich eigen hebben gemaakt, worden ze vanzelf gemeengoed en wordt er vroeg of laat ook naar gehandeld.

Als bedenker speel je in dit verdere proces maar een bescheiden rol. En dat is maar goed ook. Zo dient democratie te werken!

Je zou willen dat er veel meer van dergelijke ideeënbundels in de publiciteit komen. Het zou het publieke discours alleen maar verruimen en verrijken.

Wie weet is mijn bundel *Sprokkelhout* daartoe een aanzet?

Gerhard Elferink
februari 2007

Over menselijke gedragingen

1. De mens is nooit te oud om af te leren.
2. Hij die geen gezicht heeft, is extra bang het te verliezen.
3. De perfectionist bestaat enkel in de ogen van de sloddervos.
4. Het probleem van de mens is dat hij niet snel genoeg mee evolueert met de wereld die hijzelf creëert.
5. De meeste mensen hebben zo weinig historisch besef, dat zij zich niets anders dan het bestaande kunnen voorstellen.
6. Rationele mensen kennen natuurlijk ook emoties, alleen laten zij er hun gezindheid en standpunten niet van afhangen.
7. Beschaving is het aangeleerde gedrag om het aangeboren gedrag – de oerdriften, de instincten – zodanig te beteugelen dat een fatsoenlijke menselijke samenleving überhaupt mogelijk wordt.
8. Het probleem van de meeste mensen is dat zij in het leven de hoofdzaken niet van de bijzaken kunnen scheiden. Ja, erger nog, dat zij de meest onbenullige bijzaken tot absolute hoofdzaken verheffen!
9. De uniformiteit in een sterk verpersoonlijkte samenleving berust niet op een saamhorigheidsgevoel, op samenwerking, maar op elkaar imiteren, elkaar naäpen. Ze berust dus op rivaliteit. Het niet voor elkaar onder willen doen.
10. Een dwaas mens leeft in het verleden, mijmert over het heden en laat in de toekomst kijken.
Een religieus mens mijmert over het verleden, kijkt in het heden en leeft voor de toekomst.
Een wijs mens daarentegen kijkt in en leert uit het verleden, leeft in het heden en denkt aan de toekomst.
11. Humor is in wezen een vorm van empathie. Het betreft het vermogen zich in een bepaalde situatie – meestal een absurde – te kunnen verplaatsen. Humorloze mensen vertonen dan ook op tal van andere gebieden een dikwijls

ontstellend gebrek aan inlevingsvermogen.

12. Als altijd de mening, visie, het scheppend vermogen en de daadkracht van de gemiddelde mens bepalend waren geweest voor de menselijke ontwikkeling, zouden wij in die ontwikkeling niet veel verder dan het Stenen Tijdperk zijn gekomen. Het zijn altijd visionaire, ver boven het gemiddelde staande, individuen die de loop van de geschiedenis hebben bepaald en nog steeds bepalen.

13. Naarmate de denkende mens ouder wordt, wordt hij niet milder maar krijgt daarentegen juist een steeds grotere hekel aan tal van soortgenoten. Hun onwaarsachtigheid, het maar steeds weer hoog moeten houden van allerlei schone schijn, het niets kunnen doen en laten zonder de meest vreemde bijbedoelingen en dit alles ook nog eens in combinatie met een onwaarschijnlijke gecompliceerdheid en dito kleinzieligheid, maakt dat ze meer en meer gaan tegenstaan!

14. Het is onmogelijk de bevolking permanent op een hoger moreel en intellectueel niveau te houden. Men kan hen weliswaar voor enige tijd boven zichzelf doen uitstijgen, na verloop van tijd vallen ze echter steeds weer op een lager niveau terug. De geschiedenis leert evenwel dat dit nieuwe niveau meestal toch weer een stukje hoger ligt dan het oorspronkelijke.

Zo gaat de mensheid toch schoksgewijs, hortend en stotend, omhoog op de evolutionaire ladder.

15. Affectieve evenwichten, zoals die tussen: inhaligheid-vrijgevigheid, egoïsme-altruïsme, misgunnen-gunnen, kleinzieligheid-grootmoedigheid, en in hoge mate door iemands karakter worden bepaald, verschuiven niet naarmate de maatschappelijke omstandigheden veranderen. Latent blijven ze, ongeacht veranderende situaties, gelijk. Wel hebben veranderende maatschappelijke omstandigheden invloed op de waardering voor de twee kanten van een affect. Zo is een bepaalde kant in de ene periode absoluut *not done*, terwijl hij een tijd later juist weer als iets positiefs (*moet kunnen*) wordt ervaren, met als gevolg dat mensen, heel opportunistisch, dan weer de *lichte* dan weer de *donkere* kant van hun karakter kunnen etaleren.

16. De menselijke moraal wordt in hoge mate gekenmerkt door eigenbelang. Ze berust in grote lijnen op het principe: ik ben bereid mee te werken aan de instandhouding van een geordende maatschappij, als die maatschappij op haar beurt ook bereid is aan mijn eigen instandhouding mee te werken. Voor het innemen van een dergelijk uitgangspunt is op geen enkele manier een bovennatuurlijke macht of iets van dien aard nodig.

Elke moraal, die aan iets *hogers* wordt toegeschreven, komt voort uit de breinen van haar, op invloed en macht beluste, verkondigers en is dan ook doorgaans gekunsteld en dwangmatig van aard.

De moraal daarentegen, die het streven naar eigen voordeel als bron heeft, gepokt en gemazeld door al die afzonderlijke eigenbelangen, heeft de juiste proportie aangenomen. Zo'n moraal schept normen en waarden waarachter zich eenieder kan scharen, zij het vooral uit egoïstische motieven en dus nogal rekkelijk en vrijblijvend.

Over politieke machtsverhoudingen

17. De meest brute vorm van onvrijwillige *euthanasie* is de *doodstraf*.
18. Een schoolvoorbeeld van een contradictie: *modern* koningschap.
19. Een liberaal is een socialist die in zijn sociale ontwikkeling stil is blijven staan.
20. Pacifisme is helaas maar al te vaak een eufemisme voor *de andere kant opkijken*.
21. Zij die hun voorrechten verdedigen zijn veel gevaarlijker dan zij die hun rechten opeisen.
22. Onze samenleving is veel te tolerant voor de intoleranten en veel te sociaal voor de asociale.
23. De algemene politiek is veel meer van emotionele dan van rationele aard met alle kwalijke gevolgen van dien.
24. Identiteit wordt bij voortduring met nationaliteit verwisseld.
Identiteit zegt iets over iemands persoonlijkheid, wat iemand in wezen is.
Nationaliteit is niets anders dan het lidmaatschap van een natiestaat.
25. Bij een radicaal *rechts* denkend mens verschuilt zich achter allerlei ideologische prietpraat in feite niets anders dan een door en door inhalig persoon. Een dergelijk mensentype gunt in het diepst van zijn wezen zowel medemens als mededier absoluut niets. Voor zichzelf is niets te gek of te veel. Voor een ander alles!
26. De volksdemocratie staat op het wereldtoneel met een weliswaar achtenswaardige, maar nogal machteloze medestander: *Solidariteit*.
De plutocratie daarentegen kan bij het spel om de macht rekenen op de volledige steun van een alles verpletterende, niets ontziende bruut: *Hebzucht*.
27. Het mag dan wel zo zijn dat onze staatsvorm nog barst van allerlei ondemocratische structuren, ze zijn wel allemaal keurig in het democratische bestel ingepast. Dat is ongeveer hetzelfde als: ons ziekenhuis mag dan wel bol staan

van alle mogelijke bacteriën, we hebben ze wel een passende plaats in de totale asepsis gegeven.

28. Toen de democratie uit haar schijndood ontwaakte en de werkman vertoornd zijn slavenwerk staakte. Transformeerde het geschrokken establishment hem in een corrumperende consument, wiens bewustzijn weer snel in een slaaptoestand raakte!

29. Niemand ontmoet zoveel weerstand en onbegrip als degene die op een eerlijke, oprechte en rechtvaardige manier door het leven wenst te gaan. Het gros van de mensen is helemaal niet zo geïnteresseerd in die eerlijkheid en rechtvaardigheid. Waar zij vooral naar op uit zijn is een steeds luxer leventje, ongeacht de prijs die natuur en medemens daarvoor moeten betalen. Corruptie, nepotisme en bijbehorend conformisme zijn zó met onze maatschappijvorm vergroeid, dat elkeen die zich daarvan wenst te distantiëren zich min of meer buiten de samenleving plaatst.

30. De ruimte welke zich bevindt tussen datgene wat niet mag en datgene wat niet zou mogen – dus de afstand tussen het Wetboek van Strafrecht en de morele, ethische regels – varieert naarmate men naar links dan wel rechts in het politieke spectrum opschuift.

Aan de uiterste linkerkant bestaat er, althans theoretisch, nagenoeg geen verschil tussen de morele en de strafrechtelijke grens. Aan de uiterste rechterkant daarentegen is dit verschil hemelsbreed. Daartussen bevinden zich allerlei groeperingen die bezig zijn de morele grenzen en de strafrechtelijke grenzen dichter naar elkaar toe te brengen dan wel juist verder van elkaar af.

31. *Eindelijk cijfers bij politieke keuzes. Het orakel heeft gesproken.*

Het eigentijdse orakel is in dit geval het Centraal Planbureau (CPB).

De huidige Pythia zit niet meer boven hallucinerende dampen, maar gebogen over rekenmodellen. Modellen gebaseerd op de huidige maatschappelijke situatie, wel te verstaan. Wat zij doorrekent zijn allemaal voorstellen die binnen de bestaande situatie passen. Het blijft dus rommelen in de marges. Hier een beetje meer, dan daar een beetje minder, en omgekeerd.

Als een politieke partij met écht baanbrekende ideeën komt, heeft het CPB daar geen passende modellen voor in huis en komt derhalve met een negatief, of hooguit neutraal, advies, waarna prompt alle conformisten over zo'n partij heen vallen als zijnde onrealistisch en utopisch bezig.

Zo'n houding is natuurlijk de dood in de pot voor alle échte maatschappelijke veranderingen. Elk experiment wordt op die manier al in zijn prille kiem ge-

smoord.

32. Een groot gevaar voor de wereld schuilt in het verschil tussen de wetenschappelijke, technische, op rede berustende wereld van alledag en de gevoels-, gedachten- en belevingswereld van grote groepen in de bevolking. Dit verschil kan van tientallen jaren oplopen tot wel eeuwen! Dit deel van de bevolking neemt slechts uiterlijk deel aan het heden maar leeft verder in een belevingswereld die in tijd vaak ver achter ons ligt. Mensen uit vroegere tijden in een hedendaags decor!

Als, door welke omstandigheden dan ook, deze belevingswereld het heden massaal verdringt kan er een samenleving ontstaan die zich weer eeuwen in tijd terug plaatst, met alle vreselijke gevolgen van dien. We hebben dit proces in de dertiger jaren van de vorige eeuw in Duitsland en nog niet zo lang geleden in Iran zien voltrekken. Ook thans zijn er nog vele landen die potentieel gevaar lopen in zo'n gigantische terugval terecht te komen.

Het verschil tussen het wetenschappelijk en technisch hoog ontwikkelde dagelijkse leven en de gedachten- en belevingswereld van een groot deel van de bevolking is er vaak enorm.

33. Wat te denken van de regel waarmee elke wet in dit land begint? *Wij Beatrix, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz. enz. enz.*

Los van het belachelijk *wij*, valt vooral het zinsdeel *bij de gratie Gods* op. Samen met de godsdienstige tekst *God zij met ons* op het Nederlandse muntstuk van twee euro, is het een flagrante schending van de scheiding tussen Kerk en Staat, die bepaalt dat geloven in een hogere macht een persoonlijke aangelegenheid is die los staat van het publieke. Niet dus, als het de tweeenheid monarchie en mammon betreft!

Bij de gratie Gods is een belediging voor alle atheïsten, niksisten, rationalisten, of hoe allen die niet in goden geloven zich ook mogen noemen. *Hun* staatshoofd blijkt haar bevoegdheden te baseren op een hersenschim!

Nog erger is *bij de gratie Gods* een belediging voor alle oprechte democraten. Elke openbare functie in een échte democratie wordt uitgeoefend *bij de gratie van het Electoraat*. Aan het zo nadrukkelijk negeren van het electoraat, de enige soeverein in een democratie, ligt een diepe minachting van de democratische staatsvorm ten grondslag. Niet zo verwonderlijk als men bedenkt dat erfelijkheid van openbare functies, als niets anders, vloekt met democratie. Republikeinse en atheïstische juristen: aan de slag. Er moet hier wettelijk toch iets te winnen zijn voor uw beider zaak!

34. Als men bedenkt dat een niet onaanzienlijk deel van de monarchisten –

zoals overal in de maatschappij overigens – familie, buren, collega's, kortom mensen in hun naaste omgeving, uit zelfzucht en jaloezie amper het licht in de ogen gunt, rijst de vraag wat deze mensen toch wel mag bezielen om de *koninklijke* familie op zo'n volstrekt overdreven wijze te adoreren. Wat mag er daarbij wel niet in hun gedachtewereld of, beter gezegd, gevoelsleven omgaan? Permanente verafging van medemensen, laat staan een hele familie, ligt helemaal niet in hun aard!

Bij nadere beschouwing moet men wel concluderen dat de hele *oranjemanie* niet iets is dat écht vanuit de mensen zelf komt. Net als het godsgeloof – de monarchie heeft met haar toeters en bellen ook veel sacraals in zich – van A tot Z aangeleerd gedrag. Het een en ander is niet zo verwonderlijk als men bedenkt dat elke Nederlander van jongs af aan, in meer of mindere mate, met het *oranje-virus* wordt besmet, zeg maar gerust wordt geïndoctrineerd, met als kwalijk gevolg dat een groot deel van de bevolking er nooit meer los van komt. Het hele koningsgezinde gedrag is bij het merendeel van deze mensen dan ook op te vatten als een aaneenschakeling van Pavlov-reacties. De kalender geeft 30 april aan en als vanzelf steekt men zich in het oranje en trekt lallend door stad of dorp; er beweegt iets op een balkon en men begint ogenblikkelijk te juichen en *oranje boven* te zingen; het koningshuis komt ter sprake en men vergeet gehele eeuwen in welke eeuw men leeft!

35. Hun eigenaardige staatsinrichting maakt het de Zwitserse burgers mogelijk initiatieven te ontplooiën om de grondwet te wijzigen of uit te breiden.

Aldus luidt een citaat dat de mening van menig Nederlands politicus weergeeft. Het werkelijk eigenaardige hierbij is evenwel niet de Zwitserse staatsinrichting, maar het feit dat politici uit het als democratisch te boek staande laagland dit democratische systeem bij uitstek als eigenaardig ervaren. Niet het Zwitserse systeem is eigenaardig, maar ons eigen pseudo-democratische systeem!

In het land, dat internationaal zo graag voor de democratische spiegel gaat staan en zichzelf dan prompt tot de allermooiste uitroept, barst het immers nog van allerlei oligarchische structuren, tot en met de zogenaamde *Kroon* aan toe. Het zijn allemaal indicaties hoe slecht de democratie in ons land wortel heeft geschoten.

De meerderheid van de bevolking denkt helemaal niet in termen van democratie. Heeft, zeggend, de democratie niet écht in het hart gesloten.

Veel meer dan een stemprocedure is het dan ook niet geworden. Eens in de vier jaar geven wij – of althans dat deel van ons dat daartoe nog de moeite neemt – een volmacht aan partijregenten, waarna we voor vier lange jaren alle directe invloed op het landsbestuur weer kwijt zijn.

Een dergelijk systeem democratisch noemen is niet alleen eigenaardig, maar nog veel meer schijnheilig! Een systeem waarin het electoraat te allen tijde de

hoogste autoriteit is en blijft, straalt daarentegen de ware democratie uit. De vreemde beoordeling van het Zwitserse model zal wel het gevolg zijn van de omstandigheid dat onze democratische ontwikkeling nog zoveel eeuwen op die van de Helvetiërs achterligt. Misschien bereiken wij nog eens hun democratisch niveau, al kan men daarover zo zijn twijfels hebben.

Zo lang een aanzienlijk deel van de bevolking bepaalde medemensen blijft aanspreken met *majesteit* of *hoogheid*, duidt niets erop dat dit deel van het electoraat ook daadwerkelijk de slavenmentaliteit heeft afgeschud en de weg is ingeslagen naar het vrijdenkend burgerschap, zo onontbeerlijk voor een goed functionerende democratie.

In dezelfde trant heeft de meerderheid van de Haagse partijvertegenwoordigers al meerdere keren ook maar het begin van direct volksbestuur arrogant van de hand gewezen en heeft men toen woedende democraten het Binnenhof zien bezetten? Waar zouden wij immers zijn, zonder al die schone schijn!

36. Het Europese culturele landschap bestaat uit een bonte lappendeken van door vele, vele generaties opgebouwde culturen en subculturen, alles stevig verweven met de onderliggende – al uit de Romeinse tijd stammende – grondlaag van de gemeenschappelijke Europese cultuur.

Officieel is dat aantal veel minder, aangezien door de eeuwen heen – op vaak brute wijze – de *witkalkkwast* is gehanteerd om zo grote delen van deze lappendeken, althans ogenschijnlijk, aan het zicht te onttrekken.

De reacties op dit verwerpelijke gedrag zullen evenwel niet eeuwig op zich laten wachten. Het kan dan ook als vanzelfsprekend worden aangenomen dat er in een zich steeds meer verenigend Europa op de duur geen plaats meer zal zijn voor het merendeel van de huidige staten. Veel van deze staten zijn immers multicultureel van samenstelling, dus in feite al stukjes Verenigd Europa, en dat echt niet eerst nadat ook mensen uit andere werelddelen daar kwamen wonen! Wat te denken van bijvoorbeeld een Zwitserland of een België?

Nadat er zich een soort van Centraal Europees gezag heeft gevestigd, zullen er – voortvloeiend uit het subsidiariteitsbeginsel – als vanzelf steeds meer bestuurlijke eenheden ontstaan die de werkelijke cultuurgrenzen als hun begrenzing hebben. Deze gebieden zullen zowel binnen de huidige landsgrenzen worden gevormd, alsook grensoverschrijdend zijn. Op talrijke plaatsen in het huidige Europa worden immers cultuurhistorische eenheden door landsgrenzen in stukken gesneden. Daarbij valt te denken aan de Basken en Catalanen in Spanje en Frankrijk, aan Belgische en *Zeeuwse* Vlamingen, aan Oostenrijkse en Italiaanse Tirolers, aan Slowaakse, Roemeense en Hongaarse Hongaren, om over de Balkan maar helemaal te zwijgen!

Ook een hereniging van alle nazaten van de Nedersaksische cultuur in zowel Noord-Oost Nederland als Noord-West Duitsland is niet geheel denkbeeldig.

In dit gebied zijn in de loop der tijden bisdomsgrenzen uitgegroeid tot staatsgrenzen, zonder daarmee evenwel ook échte cultuurgrenzen te worden. Als dan ook nog een *lingua franca* de officiële landstalen hun monopolie positie ontnemt, komt er weer volop ruimte voor een renaissance van de volkseigen talen.

In steeds grotere mate zullen de huidige landen als overbodige en storende bestuurslagen worden ervaren. Met als logisch gevolg dat ze tenslotte het veld zullen ruimen. Hetzelfde lot als de Sovjet-Unie en Joegoslavië zal uiteindelijk ook het merendeel van de huidige Europese landen beschoren zijn.

Het onvermijdelijke gevolg zal weer een bonte deken zijn van talrijke bestuurlijke eenheden die de werkelijke cultuurgrenzen als begrenzing hebben en die onder de paraplu van een steeds hechter samenwerkend Federaal Europa uiteindelijk de, door velen al zolang nagestreefde, Verenigde Staten van Europa zullen vormen.

Veel te lang zijn binnen de huidige landsgrenzen talrijke culturen – en dus in de eerste plaats mensen – klein gehouden of zelfs brutaalweg onderdrukt, omdat zij niet aan de culturele grootste gemene deler voldeden die nagenoeg altijd gelijk was aan de culturele inbreng van de grootste bevolkingsgroep.

37. Eén van de grootste manco's in de Westerse publieke opinie is wellicht het gebrek aan een wereldwijd inlevingsvermogen. Het vermogen, of nog beter de bereidheid, zich in de situatie van een buiten het eigen cultuurgebied levend medemens te verplaatsen, als daarbij gelijktijdig ook nog zogenaamde Westerse belangen in het geding zijn.

In heel de benadering van het Midden-Oosten blijkt dat keer op keer. Zou de meerderheid van de Westerse burgers bij meer inlevingsvermogen ook zo achter het Amerikaanse (wan)beleid in die regio staan? Zou de meerderheid van de westerse burgers bij meer inlevingsvermogen ook zo onvoorwaardelijk achter het *Westerse* Israël staan?

Welk standpunt zouden ze innemen als ze zich konden verplaatsen in een Palestijns medemens die al nagenoeg zijn hele leven ergens in het Midden-Oosten een uitzichtloos bestaan leidt in een van de vele vluchtelingenkampen. Nog steeds heeft die Palestijn het beeld van zijn ouderlijk huis, in pakweg de buurt van Jaffa, voor ogen. Het huis en omgeving waar hij is opgegroeid en aan verknocht geraakt. En dan opeens raakt hij al dit dierbaars en al zijn houvast kwijt en begint voor hem een nachtmerrie die nooit meer overgaat! Meedogenloos wordt hij, met 750 duizend andere niet-joodse Palestijnen, van huis en haard verdreven door zionistische kolonisten. Elf van hun steden en meer dan vierhonderd dorpen worden verwoest dan wel met de grond gelijk gemaakt. Sinds die catastrofale dag wordt het hem onmogelijk gemaakt naar zijn geboorteground en bezittingen terug te keren. Hoewel de afstand hemelsbreed niets

voorstelt, is ze in de bittere werkelijkheid oneindig veel groter dan de afstand tussen zijn geboorteplek en welke plek op aarde dan ook, vanwaar wildvreemde mensen kwamen en nog steeds komen om zijn geboortegrond en bezittingen in te palmen. Russen, Ethiopiërs, Argentijnen en noem maar op. Allemaal mensen die persoonlijk niets, maar dan ook niets, met zijn geboorteland van doen hebben. Het enige dat deze wildvreemden onderling bindt is het feit dat hun families generaties lang in meer of mindere mate het joodse geloof dan wel de joodse tradities in ere hebben gehouden. Is zoiets voldoende om van een volk te kunnen spreken? Bestaat er dan ook zoiets als een rooms-katholiek volk? Heeft de wereld volkenkundig sinds het begin van de joodse diaspora in de Romeinse tijd(!) dan stilgestaan? Zijn Nederlandse joden niet in de eerste plaats Nederlanders?

Van achter de onneembare afrastering moet die Palestijn machteloos toezien dat al die immigranten zich in volle vrijheid in zijn geboortestreek kunnen vestigen, terwijl hem dat, enkel en alleen omdat hij niet in de joodse traditie is grootgebracht, wordt ontzegd. Het is toch om krankzinnig te worden van woe-de! Waarom moet hij en zijn mede-Palestijnen eindeloos boeten voor de Holocaust, waar zij part noch deel aan hadden. Als er al een joodse staat moest komen, dan toch zeker op het grondgebied van Nazi-Duitsland.

Het was dan ook niets anders dan ordinaire landroof waarmee de Palestijnen destijds werden geconfronteerd en, alle mooie woorden ten spijt, nog steeds worden. Dat kan al dat geraaskal over door God gegeven land niet wegwassen. In 1948 maakten joden slechts 35% van de bevolking van Palestina uit en hadden 6% van de grond in bezit. *Hoezo land zonder volk voor een volk zonder land?* Desondanks werd in het *verdelingsplan* van de Verenigde Naties 54% van het grondgebied aan de joden en slechts 46% aan de niet-joodse Palestijnen toebedeeld. Het is dan ook meer dan logisch dat de niet-joodse Palestijnen een dergelijke onrechtvaardige verdeling, nog afgezien van de noodzaak en de uitvoerbaarheid, onmogelijk konden accepteren.

Het inpalmen, dan wel vernielen, van Palestijns eigendom gaat sindsdien onverdroten verder, zonder dat ook maar het begin van teruggaaf of serieuze schadeloosstelling in het verschiet ligt. Dat de zionisten daartoe niet bereid zijn, spreekt voor zich. Deze landrovers gaan voor de volle buit. Als je al het gestolene teruggeeft of vergoedt, had je net zo goed niet hoeven stelen. Wat blijft er dan van je winst over?

Maar dat de rest van de, grotendeels medeplichtige, wereld daarbij de andere kant op kijkt, is pas écht een schande! Het is toch niet meer van deze tijd andermans land met geweld, list en bedrog te ontfutselen.

Misschien dat een projectie van de misstanden in het Midden-Oosten naar onze eigen contreien verduidelijkend kan werken. Hoe, kan men zich afvragen, zouden Nederlanders reageren als zich ergens in de Arabische wereld bevin-

dende nazaten van de stam der Cananefaten het land van hun zeer verre voorvaderen, te weten het gewest Holland, zouden opeisen? Zij bij dit streven niet alleen de steun maar ook daadwerkelijke hulp van de, door de Verenigde Staten van Arabië gedomineerde, Verenigde Naties zouden krijgen. Deze internationale organisatie Nederland vervolgens onder zware druk zou zetten om steeds meer Cananefaten tot het gewest Holland toe te laten. De Cananefaten vervolgens een burgeroorlog zouden ontketenen, met als doel de totale verdrijving van alle oorspronkelijke bewoners. Na de geslaagde operatie de onafhankelijke staat Cananefatië op het grondgebied van het gewest Holland zou worden uitgeroepen, welke staat onmiddellijk op de onvoorwaardelijke steun van de gehele Arabische wereld kon rekenen. De nieuwe staat haar bestaansrecht zou baseren op religieuze overleveringen uit de Cananefaatse cultuurgeschiedenis, volgens welk hun godheid in een lang vervlogen tijdperk het gebied aan de Noordzee voor eens en voor altijd aan de stam der Cananefaten – *zijn uitverkoren volk* – heeft toegewezen. Het de Hollanders – die voor het oorlogsgeweld hebben moeten vluchten of simpelweg werden verdreven en zich na de onafhankelijkheidsverklaring van Cananefatië buiten de nieuwe landsgrenzen ophouden – niet wordt toegestaan naar hun oorspronkelijke woonplaatsen terug te keren, terwijl bovendien al hun bezittingen worden geconfisqueerd. Het zou buitengewoon vreemd zijn als de Nederlandse publieke opinie, mocht de hier geschetste situatie zich daadwerkelijk voordoen, nog sterk van de huidige Arabische zou afwijken.

Vrije gedachten over politieke verhoudingen

38. Intolerantie tegen intoleranten is tolerabel.
39. Vooruitgang kan ook in een vergeten verleden liggen.
40. Het betere moet niet dalen, het mindere moet stijgen.
41. Onze *democratie* is een plutocratie met algemeen stemrecht.
42. Een schoolvoorbeeld van een moord met voorbedachten rade: de *doodstraf*.
43. De waarheid laat zich niet verdoezelen, ook niet met meerderheid van stemmen.
44. Bij het beoordelen van nieuwe ideeën dienen argumenten veel zwaarder te wegen dan tradities.
45. De tragiek van klokkenluiders is dat toehoorders de klok wel horen luiden, maar niet willen weten waar de klepel hangt.
46. Als men datgene laat wat *de mensen* doen en datgene doet wat *de mensen* laten, is men al aardig op weg een wijs mens te worden.
47. Vrijheid is alleen mogelijk binnen bepaalde begrenzings. Onbeperkte vrijheid is geen vrijheid maar bandeloosheid!
48. De reden waarom maatschappelijke omwentelingen tot nu toe nooit datgene hebben gebracht wat men zich er aanvankelijk van voorstelde, komt doordat men zich daarbij wel steeds tegen de rijken heeft gekeerd maar nog nooit tegen de rijkdom.
49. Het is eigenlijk een maatschappelijke schande dat woorden als *armoede* en *arme* nog steeds deel uit maken van ons actuele taalgebruik. Die woorden hadden toch allang tot het Oudnederlands moeten behoren. Zo in de trant van: wat bedoelden onze voorouders daar toch ook al weer mee?
50. Normen en waarden, zo onontbeerlijk voor een leven in vrijheid, komen door *autonomie*, de vrijheid die zichzelf normeert, tot stand. Niettemin zal voor

een groot deel van de bevolking, dat deze *autonomie* ten enenmale ontbeert, de vrijheid in grote lijnen *heteronoom* zijn, dat wil zeggen, een vrijheid die door anderen wordt genormeerd.

51. Een échte socialistische partij streeft er naar de macht van het geld te breken en arbeid die plaats in de samenleving te geven die haar toekomt. Ze zal bij het verwezenlijken van deze idealen geen andere dan democratische middelen aanwenden, hetgeen wil zeggen, dat zij al die machteloze woede van velen enkel en alleen zal omzetten in één samengebalde woedeloze macht.

52. Men moet steeds goed voor ogen houden dat er een duidelijk verschil bestaat tussen *democratie an sich* en *democratische besluitvorming*.

Het is immers zeer wel mogelijk op democratische wijze een besluit te nemen tot invoering dan wel handhaving van iets volstrekt ondemocratisch.

Voorbeelden zijn onder andere: de monarchie (aristocratisch) en het bedrijfsleven (plutocratisch).

53. Democratie moet zich altijd blijven kenmerken door de dialoog. De vrije uitwisseling van gedachten, ideeën en argumenten. Pas na uitvoerig wikken en wegen van de diverse standpunten en als er geen bruikbare compromissen mogelijk zijn dient tot stemming te worden overgegaan, waarbij in een democratie nu eenmaal het standpunt van de meerderheid de doorslag geeft.

Als echter de dialoog is verdwenen en standpunten alleen nog via meerderheidsvorming aan een minderheid worden opgedrongen, is democratie al lang verworpen tot *dictatuur van de meerderheid*.

54. *Linkse* politiek is een politiek die er toe doet, aangezien ze gebaseerd is op deugden als rechtvaardigheid, solidariteit en betrouwbaarheid, zonder welke fundering een samenleving nooit enige duurzame samenhang kan krijgen.

Dat deze politiek desondanks maar zelden een meerderheid van de bevolking achter zich krijgt, komt doordat de meeste mensen voornamelijk persoonlijke verrijking najagen. En verrijken kan men zich nu juist alleen maar door onrechtvaardig, niet-solidair dan wel volstrekt onbetrouwbaar te zijn.

55. De basis voor een niet-religieuze, van mythen ontdane, samenleving dient de empathie te zijn. Het geweten, het individuele onderscheidingsvermogen tussen goed en kwaad, is immers in sterke mate in de empathie verankerd. Ze behelst het vermogen en vooral de bereidheid zich in een ander in te leven en aldus een heldere kijk te krijgen op het eigen doen en laten naar die ander toe. Op die manier wordt het mogelijk zich in te denken hoe het eigen gedrag door die ander wordt ervaren en hoe men zich in zijn positie zou voelen.

Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet!

56. In uniform slachtoffers van terreurregimes herdenken is wel het toppunt van gebrek aan piëteit met die slachtoffers. Als er iets kenmerkend is voor al die soorten van weerzinwekkende, mensenverachtende geweldregimes, is dat wel het uniform. Allemaal vertoonden of vertonen de representanten van de brutale domheid zich in dergelijke kledij. De ene nog pompeuzer en praalzieker dan de ander.

Waardig de slachtoffers van ziekelijke groeps- en hokjesmentaliteit herdenken, begint met de absolute intolerantie tegenover al die onfunctioneel uitgedoste paljassen, die hun maatschappelijke positie – en nog meer zichzelf – zo belangrijk vinden.

Als de gemeenschap dit primitieve braniegedrag niet meer tolereert, is weer een van die kiemen uitgeroeid die kunnen bewerkstelligen dat de weg naar een menselijker en rechtvaardiger samenleving abrupt wordt verlaten en de gemeenschap voor onbepaalde tijd weer terugvalt in een toestand van primitieve barbarij.

57. Vooral in een democratie moet men zich er altijd van bewust zijn dat een meerderheid het niet per definitie bij het rechte eind heeft. Maar al te vaak blijkt een meerderheid van de bevolking, vooral in een periode van relatieve voorspoed, het spoor volledig bijster te zijn.

Ondanks dit periodieke *verstarringsproces* is er evenwel geen enkele reden de democratische staatsvorm af te vallen. Voor een richtinggevende, nieuwe wegen bewandelende, minderheid moet dit vastlopen van de samenleving dan ook nooit een reden zijn het recht in eigen hand te nemen.

Maatschappijvernieuwing kan alleen worden gerealiseerd als een beduidende meerderheid van de bevolking dit ook wenselijk acht. Het is dan ook niet de taak van de *gelijkhebbende* minderheid de macht te grijpen en vervolgens haar gelijk als een dictaat aan iedereen op te leggen. Van een dergelijke minderheid mag worden verwacht dat zij, met de kracht van de argumentatie, een meerderheid weet te overtuigen van de juistheid en de haalbaarheid van de eigen standpunten.

58. Ridderlijke tijden toen men elkaar, vergezeld van een hoffelijk sorry, de hersens insloeg, zijn voorgoed voorbij. Oorlog is nu massale vernietiging met hightech-middelen geworden. De specialisten die deze geavanceerde vernietigingswapens bedienen zijn niet meer de naamloze soldaten van weleer. Die hadden destijds nauwelijks invloed op de gang van zaken, noch konden zij het geheel overzien, en waren bijgevolg maar betrekkelijk hoofdelijk aansprakelijk voor al het leed dat zij mede aanrichtten.

De moderne oorlogsvliegers daarentegen zijn hoog opgeleide specialisten die wel terdege beseffen waar ze mee bezig zijn en dientengevolge wel degelijk persoonlijk op hun daden kunnen worden aangesproken. Ze brengen met hun *helse* machines in één operatie meer verwoestingen aan dan vroeger hele legers in jaren! Deze gruwelijke realiteit maakt dat er voor hen andere maatstaven moeten worden aangelegd dan voor een willekeurige infanterist.

59. Zonder de Staat is nagenoeg niets mogelijk, hoezeer men zich ook inspant. De Staat alléén biedt bescherming, staat garant voor zijn muntstelsel en legitimeert het persoonlijke bezit. Zonder deze voorwaarden is elk persoonlijk initiatief gedoemd reeds in zijn kiem te smoren.

Het is dan ook volstrekt legitiem dat de Staat van al de economische activiteiten binnen zijn grenzen een flink deel van de opbrengst opeist om daarmee het gehele collectieve gebeuren te bekostigen. Ook kunnen mensen alleen via de Staat invloed op hun dagelijks leven uitoefenen. In dit dagelijks leven is alleen de Staat een min of meer democratisch geheel.

Alle organisaties in onze maatschappij hebben, op verenigingen na, een ondemocratische structuur. En zelfs verenigingen gedragen zich doorgaans veel meer als stichtingen, de aloude regenteske bestuursvorm, dan als democratische lichamen *par excellence*.

De roep om minder Staat en meer invloed van de zogenaamde *vrije maatschappelijke krachten* is dan ook niets anders dan een roep de broze democratie nog verder uit te hollen.

60. Alle vormen van discriminatie worden in onze samenleving terecht als afkeurenswaardig bestempeld. De veel gebruikte term *racisme* doet evenwel de werkelijke oorzaak van dit verwerpelijke gedrag niet goed uitkomen. Het begrip *mensenrassen* stamt nog uit het koloniale tijdperk en is inmiddels ruimschoots achterhaald. De anatomische en fysiologische verschillen tussen de huidige mensen zijn eenvoudigweg te gering om van verschillende rassen te kunnen spreken.

Het gedrag van *racisten* wordt voornamelijk bepaald door het waanidee dat hun eigen cultuur – of wat daarvoor door moet gaan – op een hoger niveau staat dan welke andere dan ook. Om de een of andere reden zijn ze niet in staat verder te kijken dan hun eigen *culturele* neus lang is. Derhalve is *egocultuurisme*, of kortweg *culturisme*, een beter woord voor dit verschijnsel dan *racisme*. Door minder de nadruk te leggen op *rassen* en meer op *cultuur*, komen ook egoculturistische kreten als *het uitverkoren volk* en *God's own country* in een ander, het juiste, licht te staan!

61. *Democratie* is één van die woorden die in onze tijd naar believen worden

misbruikt. Democratie is immers véél meer dan zo maar een begrip of mode-woord, dat naar eigen goeddunken overal als een etiket kan worden opgeplakt. Democratie is een attitude, een levenshouding. Ze dient met het diepste wezen van een samenleving verweven te zijn. De hele samenleving moet er totaal van doordrongen zijn!

Democratie is ook veel meer dan alleen maar een systeem om tot besluitvorming te komen. In een democratie wordt ieders gelijkwaardigheid gegarandeerd. Vandaar ook het *one man, one vote*.

In een democratie dient een ieder, in relatie met zijn of haar intelligentie en aanleg, gelijke kansen te hebben en vooral te krijgen. Bevoordeling op grond van geboorte en komaf – alsook elke vorm van bevooroordeelning en uitsluiting – zijn in een democratie absoluut uit den boze. Elke staatsburger dient in beginsel voor elke openbare functie in de maatschappij in aanmerking te komen en niemand mag al op voorhand worden uitgesloten. Er dient in een democratie dan ook onvoorwaardelijk korte metten te worden gemaakt met de erfelijkheid van openbare functies.

62. Ons land kent vele monumenten ter nagedachtenis van slachtoffers uit allerlei oorlogen in het verleden. Geheel terecht blijven wij hen herdenken en nemen ons daarbij gelijktijdig voor lering uit de geschiedenis te trekken, opdat die vreselijke tijden nooit meer zullen herleven.

Maar, kan men zich afvragen, waarom vindt er in die veelheid van herdenkingen nou nooit eens een herdenking van al die duizenden verkeersslachtoffers plaats? Waar blijft hun nationale plek van waarschuwing en bezinning? Waar blijft het gedenkteken ter nagedachtenis van al die medemensen – van kleuter tot bejaarde – die onvoorbereid, zo onverwacht, door een door ons mensen gecreëerd en aanbeden vervoersysteem uit het leven zijn weggemaaid. Op weg naar ergens, waar ze nooit zijn aangekomen! Zoveel levens op zo'n volstrekt absurde wijze afgebroken. Hetzij door toedoen van anderen, hetzij door eigen branie of ongeduld.

En hoe reageert de samenleving op al dit verschrikkelijks? Hun afschuwelijk lot brengt bij de bevolking niet echt meer iets teweeg. Moord, liefst in combinatie met roof of seksueel geweld, levert nog wel doden op die de gemoederen enigszins kunnen beroeren. Maar verkeersdoden? Nee! Die worden nog slechts voor kennisgeving aangenomen. Zijn deze doden dan minder dood of is het verdriet van de nabestaanden er minder om?

Het wordt dan ook de hoogste tijd dat onze maatschappij zich bezint en in naam van al die vele verkeersdoden plechtig belooft dat het nooit, maar dan ook nooit, als normaal zal worden ervaren dat mensen in het verkeer hun leven laten.

63. Voor velen is een republiek niets anders dan een monarchie waarin de erfelijke koning is vervangen door een gekozen president. Dat is een onjuiste, veel te eenzijdige, benadering. Republiek komt van *res publica* dat *algemene zaak* betekent. Republiek staat dus voor een staatsvorm die het algemeen belang dient. Dus niet enkel het belang van de aanzienlijken (aristocratie) of de rijken (plutocratie), maar dat van het gehele volk (democratie). In zo'n republiek heeft het soevereine volk alle macht. Republiek is dus synoniem aan democratie en heeft in wezen niets van doen met welk presidentieel systeem dan ook. Presidentieel systeem of niet, het zijn allemaal manieren waarop in een republiek het representatieve democratische landsbestuur gestalte kan krijgen.

Toen in het nabije of wat verdere verleden in tal van landen de soevereiniteit van de vorsten overging op het volk, heeft men, vastgeroest als men nu eenmaal was in oude structuren, niets beters weten te verzinnen dan op de voormalige positie van de vorst simpelweg weer een ander individu neer te zetten, met dat verschil, dat men hem voortaan president noemde en niet voor erfopvolging in aanmerking liet komen. Een apart naast parlement en regering functionerend presidentschap vervangt in feite de *Kroon*, met als gevolg dat zo'n president ergens toch weer een surrogaat koning is!

In een volwassen democratie hebben we noch een koninklijk noch een presidentieel systeem nodig. Beide systemen, met hun niet te onderschatten autocratische uitstraling, houden naast de volkssoevereiniteit toch weer een andere soevereiniteit, hoe afgezwakt dan ook, in stand. En dat is verkeerd.

In een échte representatieve democratie is het parlement, en alléén het parlement, het hoogste orgaan. Het bestuur daarvan, het presidium, geeft leiding aan de wetgevende en controlerende taken van het parlement. Daarnaast dient het bestuur ook de vorming van regeringen te initiëren en te coördineren en ze afsluitend te installeren.

De voorzitter van de regering, de premier, dient rechtstreeks te worden gekozen. Het direct kiezen van de premier geeft het electoraat de mogelijkheid het parlement een opdracht mee te geven welk soort regering gewenst is. Op die manier kan het electoraat, als enige soeverein, zijn invloed doen gelden op zowel de uitvoerende als controlerende macht.

Om te voorkomen dat veel bevoegdheden, lees macht, in één hand komen, zal ook de gekozen premier geen *sterke man* maar een *primus inter pares* dienen te zijn. Voor het nemen van beslissingen dient ook de gekozen premier ingebed te zijn in het geheel van parlement en regering. Indien de direct gekozen premier er niet in slaagt een regering te vormen die op voldoende steun in het parlement kan rekenen, is het de beurt aan het parlement een nieuwe premier te benoemen.

De premier vertegenwoordigt regering en land in alle bestuurlijke zaken.

Andere zaken, zoals de meer ceremoniële, worden uitgevoerd door het bestuur van het parlement, waarbij zijn voorzitter al dan niet als staatshoofd kan fungeren. Nodig is het niet. Een democratie kan best zonder! De ceremoniële taken dienen wel van allerhande poespas te worden ontdaan. De onzinnige staatsbezoeken, met hun militaire franje, kunnen sowieso worden afgeschaft. Die daten immers nog uit de tijd toen afstanden nog écht afstanden waren, en hele landstrekken nog het privé-bezit van bepaalde families. Eens in de zoveel tijd kwamen vorsten bij elkaar op visite om elkaar te leren kennen, om via het arrangeren van huwelijken hun gebied en macht uit te breiden of territoriale twisten geweldloos bij te leggen. Nadat zich natiestaten hadden gevormd en de meeste vorsten hun soevereiniteit moesten afstaan, bleven voornoemde bezoeken doorgaan – nu onder de naam van staatsbezoeken – ofschoon alle oorspronkelijke redenen inmiddels waren komen te vervallen.

Natiestaten worden niet meer zomaar groter of kleiner, ze hebben internationaal vastgelegde grenzen, en de macht berust voortaan bij regeringen en parlementen, die ook voor het buitenlandse beleid verantwoordelijk zijn. Die hebben op hun beurt tegenwoordig een keur aan internationale podia waar ze zowel formeel als informeel met elkaar over van alles en nog wat kunnen overleggen, zodat meerdaagse folklore- en eetfestijnen écht niet meer nodig zijn! Naast regering en parlement is het wenselijk een onafhankelijk Constitutioneel Hof te hebben, dat men zich als een samensmelting van de huidige Eerste Kamer en de Raad van State kan voorstellen. Dit Hof controleert nieuwe wetten en regels op hun al dan niet in strijd zijn met de Grondwet en of ze billijk zijn in de meest ruimste betekenis van het woord. Daarnaast functioneert het Hof als *Ombudsman* voor alle ingezetenen die klachten over dan wel conflicten met een overheid hebben.

In een democratie hebben we op landsniveau aan Parlement, Regering en Constitutioneel Hof écht voldoende!

Over economische machtsverhoudingen

64. De werknemer geeft, de werkgever neemt.
65. Hebzucht maakt mensen omkoopbaar en dus volstrekt onbetrouwbaar.
66. In de kapitalistische samenleving wordt de ondeugd tot deugd verheven.
67. In veel ondernemingen regeert niet het verstand, maar de branie en de hebzucht.
68. Veel werkgevers hebben niet de intentie mét hun werknemers wat te willen verdienen, maar uitsluitend en alleen áán hen.
69. De jongste loot aan de stam der dwingende en alwillende goden draagt de triviale naam *Markt*. Het aloude *God wil het!*, is in onze dagen dan ook vervangen door *de Markt wil het!*
70. De werkgevers alléén zouden nog geen fractie kunnen presteren van wat er dag in dag uit in de bedrijven tot stand komt. Toch wordt ook in het huidige economisch denken nog steeds de mythe opgehouden alsof het uitsluitend de werkgevers zijn waarop de economie drijft.
71. De wereld kent een drietal grote mysteries. Menigeen beweert er ooit één of zelfs meerdere gezien te hebben. Toch is nog nooit het onomstotelijke bewijs van hun bestaan geleverd. De mysteries zijn: het Monster van Loch-Ness, de Verschrikkelijke Sneeuwman en de Altruïstische Ondernemer!
72. Puissante rijkdom is het beschikken over dusdanige financiële middelen dat mensen kunnen worden omgekocht. Het beschikken over middelen die de menselijke hebzucht zodanig kunnen prikkelen dat gevoelens als rechtvaardigheid, solidariteit en gemeenschapszin naar de achtergrond worden verdrongen.
73. Door verschillende instanties wordt steeds maar weer beweerd dat door afschaffing van het minimumloon, dan wel een forse verlaging daarvan, er als bij toverslag tienduizenden nieuwe banen bij zullen komen. Hoeveel nieuwe arbeidsplaatsen, kan men zich afvragen, zullen er wel niet ontstaan als wij de slavernij weer invoeren?!

74. Het hele kapitalistische systeem berust op incompleet denken. Het berust op het waanidee dat geld de maat van alle dingen is. Ideologieën zullen blijven komen en gaan, maar onveranderlijk zal de mens – en de mens alleen – de maat van alle dingen zijn en blijven! Geld is niets meer en niets minder dan een hulpmiddel de mens ten dienste.

75. In de kapitalistische wereld wordt gewinzucht als de belangrijkste brandstof gezien om de motor van de economische activiteiten in gang te houden. Men heeft daarbij echter willens en wetens uit het oog verloren – en verliest dat nog steeds – dat gewinzucht een van de allerslechtste menselijke eigenschappen is. Gewinzucht zal zichzelf nooit, maar dan ook nooit, grenzen stellen. Gewinzucht is werkelijk onverzadigbaar! Zonder een zeer stringente regelgeving en dito controle van een overheid zal gewinzucht doorgaan tot het letterlijke bittere einde. Hetgeen niets anders inhoudt dan dat de aarde een uitgemergelde, totaal door afvalstoffen vergiftigde, dode woestenij zal zijn!

76. Van de twee manieren waarop menselijke bedrijvigheid kan plaatsvinden *Snel en zo goed mogelijk* en *Goed en zo snel mogelijk*, heeft de *jakkeren en jagen*-versie momenteel ontegenzeggelijk de voorkeur.

In de huidige *tijd is geld*-gekte lijkt het wel of arbeid alleen nog beoordeeld wordt op de hoeveelheid tijd die erin gestoken is en zoiets als kwaliteit nog slechts een ondergeschikte rol speelt.

Liever twee karweitjes met de Franse slag dan er één perfect uitgevoerd!

Als deze onzalige trend zich ongehinderd voortzet, laat de uiteindelijke afloop zich gemakkelijk raden.

Het gejaag en gekakker zal tot in het absurde toenemen zonder dat er nog iets van enige deugdelijkheid uit handen komt.

77. Het ondemocratisch kapitalisme is een ondeugdelijk stelsel, aangezien het op de meerderheid van de mensen die erbij betrokken zijn een desastreuze invloed heeft. Zeker op diegenen die op dat kapitalisme afkomen als vliegen op de pap. Men moet wel buitengewoon sterk van karakter zijn, wil men aan al die verleidingen weerstand kunnen bieden. Het management wordt in het kapitalistische systeem immers onophoudelijk op het spreekwoordelijke spek gebonden. Nergens anders komt het ware karakter van mensen dan ook zo aan het licht als in de schijnheilige wereld van het bedrijfsleven en nergens anders blijkt ook zo duidelijk dat het met de karaktervastheid van mensen maar erg droevig gesteld is.

Nergens vallen mensen elkaar zo rücksichtslos af en wordt er zoveel verraad gepleegd.

78. De huidige vakbeweging is veel te conformistisch.

Ze identificeert zich enkel en alleen met de huidige arbeidsverhoudingen.

Oplossingen van arbeidsconflicten worden nog uitsluitend binnen de bestaande kaders gezocht, bang als men is zijn perkje te buiten te gaan.

De centrale leiding schurkt ondertussen met haar hele ziel en zaligheid tegen overheid en werkgeversorganisaties aan, in de overtuiging dat dáár meer kruiwagens voor de persoonlijke carrières te vinden zijn dan bij de *eigen* onbemiddelde achterban.

Het strijdbaar opkomen voor de belangen van de werkenden is al lang ingeruild voor het harmoniemodel.

De enige echte profiteurs van deze *polderkolder* zijn vooralsnog de ondernemers.

De nieuwbakken miljonairs rijzen inmiddels bij bosjes de pan uit.

Alleen werknemers zal men in die kringen tevergeefs zoeken!

Vrije gedachten over sociaal-economische verhoudingen

79. Arbeid is kapitaal in wording.

80. Men moet zijn talenten benutten, niet uitbuiten.

81. Geld maakt dan misschien niet gelukkig, het maakt wel vrij.

82. Een échte linkse partij, is een partij die menselijke arbeid geen *onkostenpost* noemt, maar *investering*.

83. Als iedereen nou eens loon naar werken zou krijgen, hoe snel zouden dan de villawijken in ruïnes veranderen?

84. Wie als werknemer gedurende een aantal jaren zijn partijtje in het bedrijfsleven heeft meegeblazen en dan nog steeds niet *links* denkt en handelt, is zien-de blind, een hielenlikker of een onnozele hals.

85. De praktische democratie zal dáár moeten worden geoptimaliseerd waar mensen deskundig zijn en dus rationeel kunnen denken en handelen. In de eerste plaats is dat de werkplek, de onderneming.

86. Er bestaat geen enkele reden om tegen het ondernemen op zich, of zelfs tegen ondernemers te zijn. Zonder ondernemende mensen zou de mensheid in haar ontwikkeling de grauwe oertijd amper zijn ontgroeid. Wat echter wel bestreden moet worden is het kapitalistische, het ondemocratische, ondernemerschap.

87. De vergoedingen voor geleverde arbeid en geïnvesteerd kapitaal dienen gelijk behandeld en dus ook benoemd te worden. Niet de een aanmerken als winstaandeel en de ander als onkostenpost! Beiden moeten worden gezien als evenredige porties van het daarvoor beschikbare deel van de winst, die immers ook behaald is door de inzet van de gehele onderneming.

88. Als men bedenkt dat een groot deel van de bevolking – indien het er écht op aan komt – op de een of andere wijze niet deugt, haalt men het wel uit zijn hoofd zoveel vertrouwen in de marktwerking te hebben als dat sinds de tachtiger jaren van de vorige eeuw het geval is. In ons soort *vrije* samenleving kan er

alleen sprake zijn van enige rechtvaardigheid en gemeenschapszin als een sterke en alerte overheid voortdurend registrerend, arbitrerend en corrigerend optreedt.

89. De balans tussen de échte tweedeling in de maatschappij – tussen mensen die het om de inhoud van het leven gaat en zij die voornamelijk de verpakking prefereren – schijnt zo langzamerhand toch weer door te slaan in het voordeel van de *inhoudigen*. De weerstand tegen de kille marktdenkers met hun flexibiliteit en globalisering, wordt met de dag groter. Alom worden momenteel weer de prangende vragen gesteld: Waar gaat het met de wereld, het leven, de maatschappij, de democratie, de economie en – last but not least – mijn eigen bestaan naar toe?

90. De socialistische maatschappijvisie is gebaseerd op respect voor de menselijke waardigheid, wat het garanderen van de gelijkwaardigheid van alle mensen inhoudt, alsmede het daadwerkelijk organiseren van solidariteit tussen de mensen. Daarvoor is een samenleving nodig die doordrenkt is met een alles omvattende totale *Rechtvaardigheid* en de daaruit voortkomende deugden als eerlijkheid, redelijkheid en betrouwbaarheid.

En juist deze onschatbare waarden zijn in onze huidige kapitalistische consumptiemaatschappij ver te zoeken!

91. Overall, dus ook in bedrijven, dient loon uitbetaald te worden naargelang de geleverde prestatie. Onder prestatie wordt dan niet de inbreng van geld verstaan. Daarvoor ontvangt men immers dividend, of hoe men het verder ook noemt. Met prestatie wordt hier de daadwerkelijke inbreng van kennis en arbeid bedoeld.

Als salarissen worden ontvangen die niet in verhouding staan tot de geleverde prestatie, is dat regelrechte diefstal. Diefstal, die mogelijk wordt gemaakt door misbruik van positie.

92. Een werkloze zit niet in de eerste plaats om werk in algemene zin verlegen, maar veel meer om een vaste arbeidsplaats. We hebben hier weer te maken met een van de vele gebrekkige en onduidelijke naamgevingen uit het maatschappelijk jargon. Beter dan *werkloze* is dan ook *baanloze* op zijn plaats!

Met een beetje goede wil kan elke gezonde baanloze in en om zijn woning, bij familie en kennissen, in het buurthuis of vereniging wel zoveel werk vinden, dat dáár het probleem niet ligt. Waar hij in de eerste plaats naar op zoek is, is een vaste baan met toekomst, zodat hij weer enig perspectief in zijn leven krijgt.

93. Het huidige eigendomsrecht is volledig gebaseerd op geldoverdracht. Men betaalt een bepaald geldbedrag en krijgt daarvoor het eigendomsrecht over grond, gebouwen, machines of goederen. Hiermee wordt echter tekort gedaan aan hen die voornamelijk arbeid overdragen. Ook door arbeidsoverdracht moet het mogelijk zijn eigendomsrecht, althans het praktische, te verwerven. Er moet dus naast het eigendomsrecht bij geldoverdracht ook een soort eigendomsrecht bij arbeidsoverdracht komen.

Bij een vast dienstverband wordt doorgaans meer aan kennis en arbeid in een bedrijf gestoken dan uit de *beschikbare* loonruimte aan geld weer terugvloeit. Deze restwaarde, dit morele bezitsaandeel, moet tenminste worden omgezet in het recht in een onderneming mee te beslissen.

Evengoed als iemand, die uitsluitend geld in een bedrijf steekt, dat recht heeft.

94. Het ellendige van het kapitalistische systeem – of meer in het bijzonder de markeconomie – is dat talrijke belangen van particulieren enerzijds en de gemeenschap anderzijds slecht of helemaal niet op elkaar zijn afgestemd. De druk van de kapitaalmarkt, om steeds maar weer te moeten voldoen aan nog weer betere seizoencijfers, heeft tot gevolg dat het nagenoeg onmogelijk is vanuit het systeem aan deze disharmonie een einde te maken.

Wat ten voordele van een particulier uitpakt, kan nadelig zijn voor de gemeenschap en dus op de langere termijn ook in het nadeel van die particulier. Het kapitalisme wordt daardoor als het ware op langere termijn beschadigd door eigen korte termijn denken. Dit zou gunstig kunnen zijn, ware het niet dat het kapitalisme prompt weer nieuwe wegen zal bewandelen die dan nog weer ongunstiger voor de gemeenschap kunnen uitpakken.

Slechts een sterke, het algemeen belang dienende, overheid kan door gerichte wet- en regelgeving deze vicieuze cirkel doorbreken.

95. Een meerderheid van de bevolking bezit gewoonweg te weinig goede menselijke eigenschappen als solidariteit, betrouwbaarheid en rechtvaardigheid om er een heel maatschappijstelsel op te bouwen. Hét maatschappijstelsel zal dan ook veel meer gekenmerkt worden door een neutraliseren van de slechte menselijke eigenschappen dan door het versterken van de goede.

In het bedrijfsleven zal dus het eigenbelang en de hebzucht van eigenaars en bedrijfsleiding doeltreffend moeten worden geneutraliseerd door dat van de overige medewerkers. Hét economische systeem zal dan ook in de eerste plaats een machtsbalans tussen beide *groepen* tot stand brengen waarin de menselijke ondeugden elkaar in evenwicht houden, om vanuit die positie de – ongetwijfeld ook aanwezige – deugden elkaar te laten versterken. En beslist niet andersom! Een dergelijk systeem is veel realistischer, en dus haalbaarder, dan al die systemen waarin vooral een beroep wordt gedaan op de menselijke deugden.

Daarvan bezit ook de huidige mens eenvoudigweg nog veel te weinig!

96. Men moet nooit uit het oog verliezen dat hebzucht vaak de voornaamste drijfveer is voor menselijk handelen. Ook een socialistische maatschappij zal dit als een gegeven moeten aanvaarden. Mensen proberen te veranderen is een zinloze bezigheid. Generaties wereldverbeteraars zijn hierop al stukgelopen! Wij kunnen alleen een betere samenleving opbouwen met de thans levende mensen, met al hun onhebbelijkheden en onvolkomenheden.

Of er ooit een *beter* soort mens komt, of de hersenschors het ooit van de herenstam zal winnen, of de innerlijke beschaving ooit zo sterk wordt dat ze de oerdriften volledig in toom houdt, is een evolutieproces en gaat derhalve onze beperkte tijdsvoorstelling ruimschoots te boven.

Wel moeten in een socialistische samenleving de menselijke hebzucht zijn meest maatschappijvergiftigende angels worden uitgetrokken. Datgene wat overblijft, moet vervolgens de kans krijgen zich vrij te ontplooien, maar dan wel zodanig dat ook de gehele gemeenschap er mede de vruchten van plukt. Kortom, men moet de ondeugd een deugd doen lijken!

97. De sociale verzekeringen zijn destijds opgezet als maatschappelijke vangnetten voor hen die in het bedrijfsleven *over de rand tuimelen*. Het kan evenwel niet de bedoeling zijn dit *over de rand tuimelen* maar onbeperkt door te laten gaan, in de veronderstelling dat de slachtoffers wel in een of ander sociaal vangnet terechtkomen. Hoe sterk en hoe groot moeten die vangnetten dan uiteindelijk wel niet worden?

Het blijft dan ook dringend nodig dat de eindeloze vrije val van zogenaamd overbodige werknemers een halt wordt toegeroepen. Bedrijven dienen zorgvuldiger met het ontslaan dan wel aantrekken van medewerkers om te gaan. De mentaliteit van het samen willen klaren in zowel goede als minder goede tijden, dient ook in het bedrijfsleven door te breken.

Dit in grote tegenstelling tot de huidige praktijk waarbij de meevallers vooral ten goede komen aan bedrijfsleiding en geldschietters, terwijl de neerslag van mindere tijden voornamelijk op de schouders van het lagere personeel terechtkomt.

Voor deze mentaliteitsverandering is een drastische wijziging van de machtsverhoudingen binnen het bedrijfsleven noodzakelijk.

98. Een zekere mate van concurrentie in de samenleving – met name in het bedrijfsleven – kan als positief worden ervaren. Het verhindert dat mensen zich aan zelfvoldaanheid, gemakzucht en luiheid kunnen overgeven, terwijl daarnaast de menselijke creativiteit en vindingrijkheid voortdurend worden geprikkeld.

Dit wil evenwel niet zeggen dat een dergelijk proces ook zover moet worden doorgevoerd tot een concurrent ook daadwerkelijk het loodje legt! Ook in wat minder succesvolle ondernemingen is veel werk en kennis gestoken en een stapel know how aanwezig. Het zou zonde zijn dit alles bij de eerste tekenen van negatieve bedrijfsresultaten al op te geven. Een dergelijk bedrijf moet dan ook een eerlijke kans krijgen het getij te keren, daarmee aantonend een volwaardige plaats in het economische bestel te verdienen.

Als hoedsters van het algemeen belang, dienen de diverse overheden ook in het economisch concurrentieproces de rol van regelgever en scheidsrechter te vervullen. Ze moeten daarbij minder succesvolle ondernemingen de financiële mogelijkheid geven hun concurrentiepositie binnen een redelijke termijn weer te versterken. Bij een dergelijke steunoperatie dienen uiteraard ook andere motieven dan puur financiële mee te tellen!

99. Vrije wereldhandel lijkt op het eerste gezicht heel aantrekkelijk. De gehele wereld ligt immers open voor de eigen producten. De keerzijde van deze medaille is dat ook het eigen land open ligt voor producten uit die gehele wereld. Dit houdt in dat er geconcentreerd moet worden met alle mogelijke producenten, waar dan ook vandaan. Ook dat kan niet echt als een bezwaar worden gezien. Concurrentie houdt immers de bedrijven wakker en de geesten scherp! Toch zit aan een dergelijke vrije wereldhandel een pikzwarte schaduwzijde. Concurrentie behoort te gebeuren op basis van kwaliteit, doelmatigheid en service. Ook de prijs speelt uiteraard een belangrijke rol, maar dan wel alleen gebaseerd op een doelmatige bedrijfsvoering en productie en niet op uitbuiting van arbeidskrachten.

En dáár nu ligt het grote probleem in de concurrentieslag met de zogenaamde *lage lonen* landen. Protectie tegen producten met een wel heel wrang prijskaartje is en blijft dan ook bittere noodzaak. Concurrenieren met landen die maling hebben aan arbeidsrechten is anders een ondoenlijke zaak.

De eigen arbeidsomstandigheden ook maar enigszins terugbrengen tot het niveau van de uitbuiterslanden is natuurlijk bezijden alle werkelijkheid. Dat wordt immers pas écht concurrenieren op basis van armoede!

De enige remedie tegen de mensonterende arbeidsomstandigheden in dergelijke landen is het belasten van al hun producten met tenminste het verschil in beloning tussen vergelijkbare arbeid hier en daar. Waarbij tot op zekere hoogte het verschil tussen de actuele levensstandaarden kan worden meegewogen. Met de verkregen protectiegelden kan in die landen een offensief tegen de uitbuiting van arbeid worden begonnen.

Verder is het absoluut noodzakelijk corrupte, uitsluitend de eigen belangen najagende, regimes niet enkel als voldongen feiten te beschouwen – waar men nu eenmaal niet om heen kan – maar hen bovenal als ordinaire misdaadsyndi-

caten te bestempelen en navenant tegemoet te treden.

Pas als op de gehele wereld alle werkenden evenredig delen in de opbrengst van hun arbeid, kan er sprake zijn van een echte en eerlijke vrije wereldhandel.

100. Het ons thans bekende werknemerschap draagt de kiem in zich een tussenstadium te zijn in de metamorfose van het aloude daglonerschap in een compagnonschap. Daarvan is evenwel nog maar bar weinig terechtgekomen! Tot op heden is het slechts een mengvorm gebleven, waaruit ondernemers naar believen kunnen pakken wat hen zoal het best in hun straatje van pas komt. Ze kunnen met het huidige werknemerschap alle kanten op. Als het om inzet en betrokkenheid gaat, is elke werknemer ineens de compagnon. Het bovenste beste maatje! Het wordt al een stuk minder als de beloning ter sprake komt, om nagenoeg geheel te verdwijnen als zich ook nog de medezeggenschap aandient. Dan is de compagnon van voorheen ineens weer de op afstand te houden dagloner van weleer!

Zolang dat compagnonschap-aspect van het werknemerschap wettelijk niet beter geregeld is, zal er altijd een onoverbrugbaar en gevaarlijk spanningsveld blijven bestaan tussen enerzijds de werknemer, die zijn arbeid en kennis op basis van zekerheid aanbiedt, en anderzijds de ondernemer, die daar maar al te graag gebruik van wil maken, maar dan wel op vrijblijvende basis. Daarbij niet in het minst rekening houdend met de menselijke behoefte aan stabiliteit en zekerheid, als wel het verlangen betrokken te zijn en te blijven bij al datgene dat mede door zijn toedoen is opgebouwd.

Als een ondernemer zich genoodzaakt ziet medewerkers bij zijn bedrijvigheid te betrekken, verandert daarmee in morele zin ook gelijktijdig het bedrijf van *mijn* bedrijf in *ons* bedrijf. In juridische zin verandert er evenwel nagenoeg niets. Het voormalige échte eenmansbedrijf wordt nu een eenmansbedrijf met personeel. Het personeel treedt, zoals dat heet, bij de eigenaar in dienst, is dienstbaar aan de eigenaar. Dus geen compagnonschap, maar een serviele relatie. Dit is geheel in overeenstemming met de ware aard van het kapitalisme, dat immers gebaseerd is op slavernij, op uitbuiting van arbeidskrachten. En daarin is, alle sociale correcties ten spijt, niets veranderd.

De betrekking werkgever/werknemer vindt nog steeds zijn grondslag in de klassieke boer/paard relatie. In die relatie bepaalt de boer wat er gebeurt en heeft het paard enkel te doen wat van hem verlangd wordt. Om zolang mogelijk van zijn arbeidskracht te kunnen profiteren, krijgt het paard op tijd zijn portie haver, kan weer op krachten komen in een droge stal en mag af en toe relaxen in de wei. Maar daar blijft het dan bij. Ondanks zijn jarenlang geploeter, bouwt het paard in het boerenbedrijf geen rechten op. Het profijt van zijn arbeid is enkel en alleen voor de boer. Als zijn krachten afnemen, komt het moment dat de boer hem de haver niet meer waard vindt en moet hij plaats

maken voor een jonger exemplaar. Hem wacht dan geen verdiende oude dag op de boerderij. Hem wacht de paardenslager!

Paarden zijn niet in staat hun belabberde situatie te overzien en laten zich alles welgevallen. Maar mensen zijn geen paarden! Mensen zitten anders in elkaar. Mensen hebben andere behoeften en verlangens. Ook zij kunnen zich lange tijd van alles en nog wat laten welgevallen, maar, anders dan paarden, kunnen zij hun situatie wél overdenken en voor hen raakt op een gegeven moment de maat wél vol!

De eenzijdige machtsverhouding binnen ondernemingen staat zo haaks op de democratische samenleving daarbuiten, dat vroeg of laat ook de grote meerderheid van de beroepsbevolking overtuigd raakt van de ongerijmdheid dat de bestaanszekerheid van zo velen afhangt van de luimen en grillen van enkelen en daar dan tot elke prijs vanaf wil.

101. Sinds in 1919 het volledig algemeen kiesrecht werd verkregen, en daarmee de opvatting van de gehele bevolking medebepalend werd voor de samenstelling van gemeenteraden, provinciale staten en de Tweede Kamer van de Staten-Generaal, is verdere democratische ontwikkeling ernstig gestagneerd. Nog steeds heeft de burger niet het recht zijn eigen burgemeester, provinciehoofd of staatshoofd te kiezen.

Een vereniging, die een bepaling in haar statuten opneemt op grond waarvan slechts leden van één bepaalde familie voor het voorzitterschap in aanmerking komen, zal vanwege deze ondemocratische regel terecht geen officiële erkenning verkrijgen. Een land, dat zichzelf tot de meest democratische naties ter wereld rekent, is evenwel hypocriet genoeg een feodale, ondemocratische, regeling rond de benoeming van zijn eigen staatshoofd in stand te houden. Dit alles nog los van de vraag of in onze tijd, naast regering en parlement, zoiets ouderwets als een (ceremonieel) staatshoofd nog wel nodig is!

Het belangrijkste nog onvoltooide democratiseringsproces is evenwel dat van de economie. Zoveel jaren na de invoering van het algemeen kiesrecht is de economische macht nog steeds een *vrijstaat* binnen de staat, die zich nagenoeg geheel aan democratische besluitvorming onttrekt. Dit is des te opmerkelijker als men bedenkt dat het merendeel van de bevolking financieel van het bedrijfsleven afhankelijk is en daarop desondanks nauwelijks enige invloed heeft. Men kan derhalve ons soort democratie nog het beste als *vrijetijdsdemocratie* omschrijven!

Hoewel een bedrijf in ruime zin naast een economische ook een maatschappelijke instelling is, hebben alleen de werkgevers (bedrijfsleiding/investeerders) alle zeggenschap. De werknemers, toch de ruime meerderheid van alle bij het bedrijfsleven betrokkenen alsook het totale electoraat, hebben over de gang van zaken binnen de bedrijven nagenoeg niets te vertellen. Kunnen niets beslissen,

hoogstens afdwingen.

Kortom, het werknemerschap is ook in onze tijd feitelijk nog steeds niet veel meer dan een veredeld daglonerschap. Men mag binnen een bedrijf zijn arbeid verrichten, krijgt daarvoor ook een geldelijke vergoeding, maar is en blijft in feite een buitenstaander. En dat alles zo'n 90 jaar na de invoering van het algemene kiesrecht. Zowaar voer voor psychologen!

Het is dan ook zeer wenselijk de democratische ontwikkeling weer nieuw leven in te blazen. Daarbij valt zelfs te denken aan de instelling van een *Ministerie ter bevordering van de Democratie*. De hoofdtak van zo'n ministerie dient dan het voorbereiden en indienen van wettelijke maatregelen te zijn tot verdere democratisering van de samenleving in het algemeen en het bedrijfsleven in het bijzonder.

Daarnaast is het absoluut noodzakelijk dat er weer met andere ogen tegen arbeid wordt aangekeken. Ook in het huidige economisch denken staat arbeid als een onkostenpost te boek. Wordt dus op één hoop gegooid met andere onkosten, zoals die voor energie, transport en emballage. Menselijke arbeid – de drager van onze civilisatie, ja zelfs van ons hele bestaan, zonder welk niets van enige importantie tot stand zou zijn gekomen – een onkostenpost noemen is een regelrechte schande! Arbeid moet niet meer uitsluitend als profijt worden gezien of, nog erger, als een noodzakelijk kwaad. Arbeid moet weer een integraal onderdeel gaan uitmaken van onze totale cultuur, in plaats van uitsluitend en alleen zijn economisch nut te belichten. We zijn dus dringend toe aan een algemene herwaardering van de factor *Arbeid*.

Voor het bedrijfsleven zal verdere democratisering er in hoofdlijnen op neerkomen dat de kapitaalverschaffers (oude naam: werkgevers) en de arbeidverschaffers (oude naam: werknemers) binnen de bedrijven tenminste een fifty-fifty machtsverhouding krijgen. Wat arbeidverschaffers nodig hebben is geen medezeggenschap maar medebeslissingsrecht.

De huidige, dwars door bedrijven lopende, absurde scheidslijn, met werkgevers enerzijds en werknemers anderzijds, is niet alleen buitengewoon schadelijk maar ook nog eens volkomen onjuist. Enkel de klanten zijn immers de werkelijke werkgevers! Bedrijven in hun totaliteit, dus zowel directie als medewerkers, zijn de werknemers.

De drie poten waarop een bedrijf rust zijn in volgorde van belangrijkheid: Kennis, Arbeid en Kapitaal. De *Trias Economica*. Een bedrijf bestaat dus uit mensen die kennis, arbeid en geld – dan wel een combinatie van deze drie – in dat bedrijf steken. Allen dienen dan ook het recht te hebben het bedrijf naar evenredigheid mee te besturen.

Derhalve dient de achterhaalde loondienst (baas-knecht verhouding) te worden opgeheven en vervangen door een vorm van maatschap (compagnons). Natuurlijk moet het mogelijk blijven dat mensen kunnen afvloeien, maar dan op een

geheel andere basis en met geheel andere argumenten dan thans het geval is! De wetenschap dat men niet meer op een schopstoel zit, gevoegd bij het besef dat men daadwerkelijk greep op de eigen arbeidsomstandigheden en -voorwaarden heeft, zal natuurlijk de betrokkenheid van de arbeidverschaffers bij het bedrijf – en in het verlengde daarvan ook hun arbeidsmoraal – versterken.

Tevens geeft de nieuwe bedrijfsorde de gelegenheid eens een einde te maken aan de absurde inkomensverschillen, zoals die momenteel in het bedrijfsleven voorkomen. De beschikbare loonruimte wordt dan niet meer verdeeld volgens het *wie-het-dichtst-bij-het-vuur-zit-warmt-zich-het-best*-principe, waarbij van boven af aan uit de ruif wordt gegraaid, zodat uiteindelijk voor de lagere functies nog slechts een minimum loontje overblijft. De nieuwe loonverdeling dient gebaseerd te zijn op een functieschaal die binnen elk bedrijf moet worden opgesteld. De schaal houdt onder andere rekening met de inbreng van kennis, de belangrijkheid voor het algemeen functioneren, alsook de verantwoordelijkheid en de *zwaarte* van een functie. Alleen op basis van een dergelijke functiewaardering dienen de salarissen te worden vastgesteld, er terdege rekening mee houdend dat het verschil tussen de hoogste en de laagste schaal niet meer in het absurde ligt!

Zowel kapitaalverschaffers als arbeidverschaffers dienen in het algemeen bestuur van een onderneming zitting te hebben. *Arbeid* en *Kapitaal* bezitten beiden in het bestuur van een onderneming het vetorecht, zodat ze min of meer tot elkaar zijn veroordeeld en wel tot overeenstemming moeten komen. De directie (het dagelijks bestuur) is in de nieuwe situatie niet meer automatisch de spreekbuis van de investeerders en zichzelf. Ze kan in het nieuwe algemene bestuur een neutralere houding aannemen, waar nodig zelfs die van *bruggenbouwer*.

Men moet bij dit alles evenwel de realiteit niet uit het oog verliezen! Ook arbeidverschaffers zijn mensen met al hun hebbelijkheden en vooral hun onhebbelijkheden. Ook bij hen komen op grote schaal hebzucht, egoïsme, afgunst en kleinzieligheid voor. Daarnaast bestaat zo'n pluriforme groep natuurlijk niet enkel uit bedrijfseconomische deskundigen. Ook moet in acht worden genomen dat iemand, die enerzijds als arbeidverschaffer bij een onderneming werkzaam is en anderzijds als vertegenwoordiger van alle arbeidverschaffers aan die onderneming in het algemeen bestuur van diezelfde onderneming zitting heeft, onvermijdelijk eens de ervaring opdoet dat in bepaalde situaties twee petten wel erg kunnen knellen. Dit kan tot gevolg hebben dat zo'n arbeidverschaffer in een voor hem onmogelijke, haast gespleten, situatie verzeild raakt, zoals maar al te vaak het geval is bij de huidige – vlees noch vis zijnde – ondernemingsraden.

Dit alles in aanmerking nemend, zou een rechtstreekse vertegenwoordiging van

arbeidverschaffers in de eigen bedrijfsleiding wel eens een verlamme uitwerking op de bestuurbaarheid kunnen hebben. Derhalve is het raadzaam die vertegenwoordiging te laten vervullen door externe deskundigen. Deze vertegenwoordigende taak kan nog het beste door een vakbond *nieuwe stijl* worden vervuld, welke is op te vatten als een soort gezamenlijk advies- en belangenbehartigingsinstituut voor arbeidverschaffers. Dit alles uiteraard met een mandaat van – en in nauwe samenspraak met – de betrokken arbeidverschaffers.

Met zo'n regeling wordt overigens een reeds bestaande lijn doorgetrokken!

Zoals thans kapitaalverschaffers – de financiële aandeelhouders – zich via de commissarissen in een bedrijf laten vertegenwoordigen, worden ook de arbeidverschaffers – de praktische aandeelhouders – door hun commissarissen, mogelijk vakbondsfunctionarissen, vertegenwoordigd. Van overheidswege dient dan wel bevorderd te worden dat er ook daadwerkelijk één vakbond *nieuwe stijl* van de grond komt, waarbij alle arbeidverschaffers verplicht zijn aangesloten.

De nieuwe vakbond zal zich voortaan niet meer beperken tot het afsluiten van C.A.O. 's voor leden en profiterende niet-leden, maar namens alle betrokken arbeidverschaffers daadwerkelijk de ondernemingen meebesturen. Vanzelfsprekend dient bij dit meebesturen ook het algemeen belang niet uit het oog te worden verloren, zodat naast een per onderneming gericht beleid ook een algemeen beleid wenselijk blijft.

Samenvattend dient er een bedrijfsleven gecreëerd te worden waarin de factoren *Arbeid* en *Kapitaal* minimaal gelijkwaardig zijn. Een bedrijfsleven dat – binnen door de overheid uitgezette kaders – vrijheid van handelen heeft, maar dan wel zodanig dat een evenwichtige afweging tussen economische en maatschappelijke belangen gewaarborgd is en blijft!

Over het mythisch-irrationele wereldbeeld

102. Een fictie blijft altijd ijs van één nacht.
103. Geloof is tot fantasie verworden hoop.
104. Waar de waan heerst, komt de rede om.
105. *God* is het sluitstuk op een egocentrische gedachtegang.
106. Het *ware geloof*, een schoolvoorbeeld van een contradictie.
107. Geloof staat altijd op gespannen voet met de werkelijkheid.
108. Zeg mij wat voor god gij aanbidt, en ik zal u zeggen wie gij zijt.
109. *God* vertegenwoordigt alles waartoe de gelovige niet kan reiken.
110. De religieuze mens schept zich zijn god naar eigen beeld en gelijkenis.
111. Geloof en waan liggen zo dicht bij elkaar als schemering en duisternis.
112. Hoe meer men in een eeuwig leven gelooft, hoe kortzichtiger men wordt.
113. Het geloof is een decor dat de gelovige tussen zichzelf en de werkelijkheid optrekt.
114. Als je als kind niet in een soort van god gelooft, heb je geen fantasie. Als je dat als volwassene nog steeds doet, heb je geen verstand, althans, je gebruikt het niet!
115. Zolang jij het godsgeloof als placebo gebruikt om de pijn van je *Lebensschmerz* te dempen, kan ik dat billijken. Maar zo gauw jij vindt dat ook ik het moet gebruiken, zal elke vezel in mij zich tegen jouw waanidee keren!
116. Godgelovigheid heeft niets met het gezonde verstand maar alles met de wil van doen. De godgelovige wil een andere werkelijkheid en daaraan komt zijn geloof tegemoet. De wil is in staat het verstand uit te schakelen, zeker als dat beperkt, ideëel of onontwikkeld is. Op zijn beurt kan het verstand maar ten

dele de wil beheersen. En daarvoor moet het ook nog realistisch en ontwikkeld zijn. En zelfs dan nog is het een hele toer!

117. Godsdiensten poneren hun *stelligheid*, als zou er ook daadwerkelijk een godheid bestaan, als zijnde a priori kennis. Kennis dus die als noodzakelijk moet worden beschouwd om überhaupt als mens en mensheid te kunnen bestaan en die bovendien alle mensen is aangeboren. Door hun hypothese boven alle ervaringskennis te plaatsen, met andere woorden: aan de ervaringskennis vooraf te laten gaan, trachten zij bij voorbaat elke toetsing aan de waarneming te ontlopen, dan wel te ontkrachten.

118. De *vanzelfsprekendheid* waarmee onverifieerbare vooronderstellingen uit de gedachtewereld (de logische orde) met dwingende stelligheid, als zijnde werkelijk bestaande dingen (entiteiten), in de zijnswerkelijkheid (de ontologische orde) worden geplaatst, dient met alle kracht te worden bestreden. Dat de alledaagse werkelijkheid uiteindelijk toch niet de ultieme werkelijkheid zal blijken te zijn, is de hoop van tal van mensen. Voor deze gelovigen bestaat er op het gebied van hun diepste wensdromen geen enkele limiet voor wat betreft de absurditeit van de voorstellingen die zij zichzelf wijsmaken, dan wel wijs laten maken.

119. Geloven in een gepersonifieerde godheid is iets volstrekt onzinnigs. Als er echt een wezen zou bestaan, begiftigd met alle geweldige eigenschappen die men het toedicht, had men omtrent zijn bestaan wel de absolute zekerheid. Een dergelijk voortreffelijk wezen heeft het niet nodig verstoppertje te spelen. Alhoewel voortreffelijk? Wat is er dan zo voortreffelijk aan de dierenwereld? Wel eens een levend gnoekalf door een stel hyenahonden uit elkaar zien rukken? Welke perverse geest bedenkt nou zoiets als *eten en gegeten worden*!

120. Het menselijke respect voor zijn mede-dieren nam af naarmate zijn *beschaving* toenam. Werd de dierenwereld aanvankelijk nog met ontzag en eerbied bejegend – denk aan de religieus getinte prehistorische grotschilderingen – naarmate de dierenwereld beter kon worden beheerst nam dat respect rapide af. Alles draaide nog om de mens en de mens alleen! Godsdienstige voorstellingen, waarin de goden of de godheid de dierenwereld aan de mensen schonken om er zich tegoed aan te doen, slochten de laatste drempel. Aldus veranderde het mede-dier van een gerespecteerd levend wezen in handelswaar. In een ding, waarmee men kan doen en laten wat men wil!

121. Wij rijken der aarde, wij helpen spontaan maar wie als er geen armen bestaan?

Geen daad van ons mensen die God zo behaagt
als een gift aan een arme die zijn lot niet beklaagt.
Voor ons, Godsgetrouwen, is 't dan ook gewis
dat Gods zegen voor 't gepeupel de armoede is.
Ons, nobele gevers, wacht een plaats bij Gods troon.
De ontelbare sloebers het hemelse loon.
Mits zij niet gaan tornen, het vierde gebod,
aan de wereldorde van ons envan God!

122. Geloof is gegrondvest in wensdenken. De gelovige mens denkt niet te kunnen leven zonder dat zijn leven een *doel* heeft, oftewel, naast een *subjectieve* ook een *objectieve* zin.

Om *objectieve* zin aan een eindig leven te kunnen geven, moet het leven niet eindig zijn in absolute zin. Dit houdt in dat er ná de dood nog een vervolg op het bestaan nodig is. Ergo, er moet naast de bestaande werkelijkheid ook nog een andere werkelijkheid bestaan.

Daarvan heeft de gelovige natuurlijk geen kennis. Hij hóópt het alleen maar, en wel zó sterk, dat hij het nog gelooft ook! Om dit alles *werkelijkheid* te laten worden, heeft de gelovige niets aan de onpersoonlijke natuur. Integendeel, die natuur moet juist bedwongen worden!

Voor zijn wensdromen heeft de gelovige iets nodig dat denkt en voelt als hij. Zich in zijn zorgen en angsten kan inleven. Kortom, een wezen als hijzelf! Maar omdat het wezen hem uiteindelijk de gewenste onsterfelijkheid moet schenken, moet het vanzelfsprekend wel over almacht beschikken. Het moet een wezen zijn door wie of uit wie alles eens ontstaan is en tot wie alles – in het bijzonder de gelovige – zal terugkeren. Zo'n wezen, door de gelovige *god* genoemd, moet voor hem natuurlijk wel het allergrootste, het allerhoogste, zijn dat hij zich kan indenken.

Al de zogenaamde *geopenbaarde waarheden* zijn de mondelinge en schriftelijke uitdrukkingen van al die wensdromen en voorstellingen, en niet meer dan dat!

123. Het christendom kent in relatie tot zijn godheid een tweetal verbonden. Het kenmerkende van deze verbonden is dat ze telkens gepaard gaan met een andere visie op die godheid. Het eerste verbond, dat nog met de Israëlieten werd *gesloten*, geeft vooral een wrekende god te zien. Een despoot die er op stond geëerd te worden. Voor wie men zich in het stof moest werpen en die elke ongehoorzaamheid met de vreselijkste rampen bestrafte. Kortom, deze Jahweh was een projectie van de vele aardse despoten uit dat tijdperk.

Het tweede verbond, dat middels Jezus van Nazareth tot stand kwam, kenmerkt zich vooral door de vaderfiguur van de godheid. Hoewel ook deze god niet

geheel vrij is van despotische trekjes, is hij toch in de eerste plaats een vergevingsgezinde vader die een grote liefde voor zijn schepselen voelt. Zo'n god is echt een product van het joodse geestelijke en morele klimaat in de Romeinse tijd. Dit klimaat leidde er onder andere toe dat zich in die tijd relatief veel mensen bezighielden met het daadwerkelijk in praktijk brengen van deugden als naastenliefde en broederschap in het verlengde van een vernieuwde, als veel inniger ervaren, verbondenheid met hun godheid.

Nu er sinds de Romeinse tijd zoveel eeuwen van menselijke ontwikkeling zijn verstreken en wij – door de natuurwetenschappen – zoveel méér over de gehele kosmos als ook over ons zelf te weten zijn gekomen, lijkt ook een geheel nieuwe visie op het fenomeen *godheid* een logisch vervolg. Kortom, de tijd is méér dan rijp voor een derde verbond!

124. Waarom is de mens in het verre verleden tot een gepersonifieerd godsgehoof gekomen en in veel gevallen ook tot een geloof in een leven na de dood? Het antwoord hierop is drieërlei: uit hoogmoed, uit een gevoel van misdeeldheid en regelrechte wanhoop.

Vanaf het allereerste moment dat er zoiets als een menselijk wezen zijn aarzende schreden op onze planeet zette, is dit wezen een zelfingenomen baasje geweest. Hij voelde zich al spoedig ver boven zijn mede-dieren verheven. Zo spreken wij heden ten dage nog steeds van mens en dier, hoewel wij de levende natuur toch uitsluitend in planten en dieren hebben ingedeeld! De mens heeft steeds geweigerd te accepteren dat hij in de natuur gelijk wordt *behandeld* als al die andere levende wezens. Hij voelde, en voelt zich nog steeds, oneindig meer waard dan al die andere schepsels die met hem de aarde bevolken.

In de dagelijkse praktijk werd het hem evenwel pijnlijk duidelijk dat de natuur alle dierlijke wezens, hem inclusief, volkomen gelijk *behandelt*. Hetgeen wil zeggen dat er een harde strijd om het bestaan moet worden gevoerd, gepaard gaande met veel ontberingen en ziektes, wat uiteindelijk in de onvermijdelijke dood resulteert.

Dit nu maakte hem razend door gekrenkte trots en tegelijk wanhopig, omdat hij met al zijn zelfingenomenheid niets aan deze werkelijkheid kon veranderen. Hij kon en wilde niet aanvaarden dat het leven eindig is. Dat met zijn dood voor hem alles voorbij is! Mensen hebben altijd al een andere werkelijkheid gewild. Ze hebben altijd voor zichzelf een status-aparte in de natuur opgeëist. Als dat dan geen reële kon zijn, dan maar een denkbeeldige! Zo ontstond in de oude leefgemeenschappen stilaan het idee dat de bestaande toestand niet altijd zo geweest kon zijn. *Eens lang geleden leefden de mensen in paradijselijke omstandigheden. In absolute zorgeloosheid. In die verloren gegane paradijselijke toestand was de mens, en hij alleen, bovendien onsterfelijk geweest!* Ook

dit onsterfelijkheidsidee eiste de mens helemaal voor zichzelf op. Zelfs voor zijn naaste verwanten in het dierenrijk was er op dit gebied niets weggelegd. Vooral tijdens de periode waarin de mens zijn bestaan als jager en verzamelaar opgaf en zich als landbouwer blijvend ging vestigen, kregen verhalen en mythen uit die vroegere tijden een steeds grotere betekenis voor zo'n gemeenschap. Het zich permanent vestigen bracht naast voordelen ook grote nadelen en problemen met zich mee. Men was voortaan afhankelijk van een relatief klein gebied, hetgeen bij ongunstige weersomstandigheden tot misoogsten kon leiden. Daarnaast werd men geconfronteerd met een nieuw fenomeen: het bezit! Jagers/verzamelaars hadden nooit veel meer bezeten dan kleding, de noodzakelijke wapens en wat ander eenvoudig materiaal, terwijl men als boer nu te maken kreeg met bezittingen van geheel andere aard, zoals grond, huizen, vee, oogsten, enzovoort.

Om het voor de jonge boerengemeenschappen nog moeilijker te maken moest men ook nog tot een vergelijk zien te komen tussen het gemeenschappelijk bezit en het onvermijdelijke privé-bezit. Dit nu werd een van de grootste problemen waar de mensheid zich ooit voor geplaatst zag. Na ontelbare pogingen in allerlei richtingen is tot op de dag van vandaag nog steeds geen bevredigende oplossing voor dit probleem gevonden! Publieke rijkdom had stevast particuliere armoede tot gevolg, terwijl anderzijds grotere private rijkdom weer tot meer publieke armoede leidde.

Naast de voortdurende interne problemen met de relatie privé-bezit/gemeenschapsbezit, moest ook het totale bezit op zijn beurt weer beschermd worden tegen allerlei externe belagers. Jagende en verzamelende stammen die elkaar bepaalde jachtgebieden betwisten, konden om zo'n gebied strijd voeren maar evenzogoed elkaar uit de weg gaan. Na enig zoeken was er altijd wel weer een gebied te vinden dat men niet met anderen hoefde te delen. Een stam die zich daarentegen als boeren vestigde, had zijn hele ziel en zaligheid in dat ene gebied gelegd en kon bij een twist om dat gebied ofwel zich met de inzet van alle krachten verdedigen ofwel het gebied opgeven, hetgeen dan vrijwel zeker de hongerdood betekende.

Het vermogen om zich nog als jager/verzamelaar in de natuur te handhaven was bij de boerenstammen na een aantal generaties natuurlijk geheel verdwenen. Het permanent op de hoede moeten zijn voor eventuele belagers was een geweldige belasting voor de vaak kleine gemeenschappen en bracht bovendien de noodzaak van het zich bekwamen in het doden van soortgenoten met zich mee.

Daarmee werd een min of meer bestaand taboe doorbroken, hetgeen de weg effende voor het brute geweld om zich een blijvende en steeds dominantere plaats in de menselijke samenleving te veroveren. In de joods-christelijke mythologie wordt de herinnering aan het doorbreken van voornoemd taboe levend

gehouden in de parabel van Kaïn en Abel.

Van lieverlede ontwikkelden zich binnen zo'n leefgemeenschap diverse specialisaties. Het was op een gegeven moment niet meer mogelijk dat elk willekeurig lid van de gemeenschap alle noodzakelijke dagelijkse werkzaamheden zelf uitvoerde. Op die manier ontstonden de eerste beroepen. Er kwam geleidelijk een taakverdeling waarbij de een het land bewerkte, de ander het vee verzorgde, een derde de stenen gereedschappen vervaardigde, enzovoort. Ook de permanente verdediging van de gemeenschap werd na verloop van tijd toevertrouwd aan slechts een beperkt aantal leden van de stam.

Door het gebruik van geweld te monopoliseren, dat natuurlijk juist in handen kwam van diegenen die qua karakter toch al tot het gebruik van geweld geneigd waren, was het gedaan met de gelijkwaardigheid en solidariteit binnen de gemeenschap. De gewapende stamleden bemerkten al gauw dat het gebruik van geweld tegen de eigen stamleden niet alleen minder gevaar voor eigen lijf en leden opleverde, maar bovendien ook nog zeer lucratief kon zijn. Men vond het niet meer genoeg dat de overige stamleden hen – als compensatie voor de bescherming – onderhielden, maar eiste meer en meer ook het leiderschap van de stam voor zich op. Zo ontwikkelde zich geleidelijk binnen zo'n stam een aparte kaste die de overige stamleden terroriseerde en uitbuitte en zich na verloop van tijd volledig van de rest van die stam isoleerde. Aldus ontstond wat men later edelen of adel is gaan noemen.

De ontstane soldatenkaste zorgde er wel voor dat het geweldsmonopolie van de stam binnen de eigen groep bleef. Hoewel zij onderling om allerlei machtsposities vochten, waren zij het in één ding roerend met elkaar eens. Als groep moesten zij hun bevoorrechte positie handhaven en zo mogelijk nog verder uitbouwen. Derhalve maakten zij hun machtsposities onbereikbaar voor buitenstaanders en lieten nog slechts hun zonen als opvolgers in aanmerking komen. Zo ontstond, wat misschien wel de grootste pest voor de mensheid is geweest: het erfelijke leiderschap! Binnen enkele generaties ging de mensheid gebukt onder allerlei tirannen, die een absolute alleenheerschappij over hun gebied hadden verworven. Ze gaven gunsten zoals het hen uitkwam, maar nog veel meer namen ze wat hen zo uitkwam. Ze beheersten het totale leven van wat ze hun onderdanen gingen noemen. Zelfs tot zaken van leven en dood aan toe!

Het is dan ook zeer begrijpelijk dat in deze sombere periode van de menselijke ontwikkeling, met de herinnering aan het nomadische verleden nog relatief vers in het geheugen, deze voorvaderlijke tijden alom werden verheerlijkt. Die gelukkige tijden waarin mensen binnen een stam nog als gelijken met elkaar omgingen. Toen er nog geen privé-bezit was en mensen het weinige dat zij vergaarden met elkaar deelden, in plaats van elkaar uit te buiten of voor kleinheden de hersens in te slaan.

Kortom, de mensen verlangden intens terug naar die verloren gegane *communistic* tijden. Sindsdien is die hang naar dát *communisme* altijd blijven bestaan! In vele godsdiensten wordt een aards paradijs, of zelfs een hemel, altijd vereenzelvigd met een communistische gemeenschap. De droom om eens weer een communistische gemeenschap te laten herleven is dus niet, zoals neo-liberalen en –conservatieven ons willen doen geloven, tegen de menselijke natuur maar juist een van de diepste hunkeringen in het menselijk wezen. Alle geloofsgemeenschappen die al op deze aarde willen leven zoals zij zich het leven na de dood voorstellen – in het bijzonder de kloostergemeenschappen – leven volgens streng communistische principes.

Of een dergelijke maatschappijvorm ook in de praktijk van alle dag kan worden gerealiseerd en of de meerderheid van de bevolking – als puntje bij paaltje komt – überhaupt wel zo'n samenlevingsvorm wil, is een geheel andere zaak. De mensheid is zijn ontstaansgeschiedenis begonnen in een communistische samenleving en zal uiteindelijk ook tot een vorm van communistisch samenleven terugkeren. Zo niet, dan zal zij langzaam te gronde gaan aan de gevolgen van een steeds voortschrijdende individualisering.

Dit laatste zal uiteindelijk leiden tot het volledig verdwijnen van elke gemeenschapszin, gepaard gaande met een extreme persoonlijke hebzucht en dito onderlinge rivaliteit. Kortom, een samenleving die nog slechts als los zand aan elkaar hangt. Hoe het ook zij, de communistische levensvorm is en blijft in elk geval de basis van het gehele denken over een verloren paradijs.

Om nu een verband te leggen tussen de veronderstelde paradijselijke onsterfelijkheid en de reële aardse sterfelijkheid, waren twee zaken van wezenlijk belang. Allereerst moest er iets of iemand zijn die deze onsterfelijkheid weer ongedaan had gemaakt en daarnaast moest er ook een reden zijn wáárom die onsterfelijkheid was afgepakt.

Sinds de oudste tijden waren de mensen al geconfronteerd met natuurverschijnselen die onmogelijk te bevatten, laat staan te verklaren, waren. Allereerst waren dat de hemellichamen, de zon en de maan voorop. Men nam waar dat zij regelmatige banen rond de aarde beschreven, waarbij de zon ontegenzeggelijk de grootste invloed van allen op de aarde had. Hij was de grote levensbrenger. Hij gaf licht en warmte. Hij liet de gewassen groeien en hun vruchten rijpen. Maar wat die hemellichamen nu werkelijk waren, waaruit zij bestonden, en wat maakte dat zij niet op de aarde vielen, bleef vele eeuwen lang een raadsel. Ook werd men op de aarde geconfronteerd met onzichtbare zaken, zoals de lucht. Dit verschijnsel was weliswaar onmisbaar om in leven te blijven maar kon net zo goed ook levensbedreigend zijn in bijvoorbeeld een alles vernietigende wervelstorm. Vuur, donder en bliksem, vulkaanuitbarstingen en aardbevingen, het ontstaan van allerlei ziektes, allemaal onbegrepen en onverklaarbare zaken. Het leven van de mens was één grote onbegrepen onge-

wisheid.

Waar de mens iets niet begrijpt zoekt hij naar een verklaring en als hij die verklaring niet kan vinden bedient hij zich desnoods van een schijnverklaring. Daarin verschilde de historische mens in niets van de moderne! In zijn ijver het onverklaarbare te verklaren, kwam de mens tot de gedachte dat er naast de wereld die hij kon waarnemen ook een onzichtbare, veel machtiger, wereld moest bestaan. In die onzichtbare wereld leefden machtige wezens die al het onverklaarbare op aarde en daarbuiten veroorzaakten. Hoe méér men niet begreep, hoe méér *opperwezens* men verzon. Ook daarin is tot op de dag van vandaag niet veel verandering gekomen!

Er werd vanuit de onvrede met de bestaande situatie naar een verklaring gezocht voor de actuele toestand en kwam daarbij uit bij een soort *opperwezens*, die alles dat bestaat gemaakt hadden en nog steeds bestieren. Het *bestaan* van deze goden kwam dus voort uit een innerlijke menselijke behoefte. Vanuit dit bereikte punt theoretiseerde men vervolgens weer in de richting van zichzelf, waarbij men zichzelf trachtte te zien door de ogen van de zelf bedachte *opperwezens* en vice versa. In de ogen van de toenmaals levende mensen waren die goden, of was die godheid, geen haar beter dan de vele aardse tirannen en heersten met evenveel geweld en willekeur over de gehele kosmos als hun aardse evenbeelden dat in hun rijkjes deden. Die aardse tirannen, die de mensen – al naargelang hun stemmingen – dan weer met goede gaven bedeedden, dan weer terroriseerden. De goden waren dus niets anders dan projecties van de bittere, alledaagse werkelijkheid.

Gelijk men de aardse tirannen met vaak kruiperige slaafsheid trachtte te paaien, door hen met lofprijzingen en geschenken in een goede stemming te brengen om in ieder geval hun toorn te ontlopen of zelfs een gunst van hen te verkrijgen, moest men ook de goden bejegenen. In één ding was er echter een wezenlijk verschil tussen de aardse tirannen en de goden. De goden waren onsterfelijk! Eens, lang geleden, hadden de goden de aarde en al haar bewoners geschapen met als absoluut hoogtepunt de mens, die als beeld en gelijkenis van de goden natuurlijk ook onsterfelijk was. In deze droomvoorstelling had de mens dan eindelijk zijn status-aparte, welke hij zo intens begeerde. Hij was dus toch meer dan de rest van de dieren, hij was immers onsterfelijk geweest!

Hierop voortbordurend moest nog worden verklaard waarom en hoe de mens deze onsterfelijkheid dan wel weer verspeeld had. Evenals men bij de aardse machthebbers vrij gemakkelijk uit de gratie raakte, lag het voor de hand dat dit bij de goden niet veel anders was.

Blijkbaar had de mensheid in een ver verleden, door een goddelijk gebod te overtreden, zich de toorn van de goden op de hals gehaald en was daarvoor vreselijk bestraft met het verlies van de onsterfelijkheid. Talrijk zijn de verhalen op welke wijze dat gebeurd zou zijn, van welke de parabel van Adam en

Eva wel het bekendste is.

Er was nu dan wel verklaard hoe de mens in zijn sterfelijke situatie terecht was gekomen, daarmee was evenwel aan de treurige realiteit van alledag nog geen jota veranderd! Er was dus nog een theorie van verzoening met de goden of de godheid nodig. En wat op religieus gebied nodig is, dat komt er! Evenals de eigentijdse tirannen bij tijd en wijle genegen waren verzoenend op te treden, waren de goden dat ook. De onsterfelijkheid terugkrijgen tijdens het aardse leven bleek niet mogelijk, daarvoor was de wetsovertreding kennelijk te groot geweest. Maar ná de dood is er misschien nog een leven mogelijk, zij het in een andere vorm. De goden hadden immers alles geschapen, dus voor hen was niets onmogelijk.

De mensen moesten een daad stellen waaruit bleek dat zij voortaan de goden of de godheid onvoorwaardelijk toegenegen waren. Iets opgeven wat hen dierbaar was. Dat was het! Een kostbaar dier offeren of, als dat nog niet genoeg was, een mens! Of leden van andere stammen, die er heel andere goden op na hielden en daardoor vanzelfsprekend de toorn van de eigen godheid over zich hadden afgeroepen, in naam van de eigen godheid over de kling jagen. De bezittingen van de slachtoffers vielen daarbij natuurlijk de godsgetrouwen ten deel, hetgeen een prettige bijkomstigheid was.

Helemaal bont maakten en maken het de latijnse christenen! Zij kwamen uiteindelijk zelfs tot een theorie waarin de schuld, die de mensheid zich in het verre verleden blijkbaar op de hals had gehaald, zó groot werd voorgesteld dat geen enkele menselijke daad die weer teniet kon doen. Om zich toch weer met zijn schepselen te verzoenen liet de god van deze christenen een deel van zijn wezen, de Zoon genaamd, mens worden. Na een kort leven, waarin hij de mensheid de juiste levenswandel onderwees, werd hij aan het kruis genageld en fungeerde aldus als een bloedoffer van de gehele mensheid aan de godheid. Dus in feite aan zichzelf!

Moet men zich voorstellen! Een godheid die alles geschapen heeft, die dus almachtig is, wil met zijn schepselen weer in het reine komen en is dan niet bij machte te zeggen: *Oké, wat jullie gedaan hebben is erg. Helemaal de oude situatie herstellen doe ik niet. Maar voor de rest zand er over!* Wat is er eenvoudiger voor een almachtig, alwetend, oneindig wijs en liefdevol wezen dan een schuld van zijn onvolkomen schepselen zonder al te veel tam-tam te vergeven! Maar wat doet de god van de westerse christenheid? Om weer met zijn schepselen in het reine te komen verzint hij een uiterst bloedig en wreed scenario, waarin nota bene zijn eigen wezen de hoofdrol vervult! Wat voor een god is in hemelsnaam deze god van de westerse christenen? Of beter gezegd, wat voor mensen zijn deze christenen die zo'n god gecreëerd hebben, die zo'n god aanbidden?

Natuurlijk is het ook hier niet de godheid die een dergelijk absurd scenario

bedacht heeft, maar zijn gelovigen. De grootste verdienste van de joodse rabbi Jeshua ben Josef (de latere Jezus van Nazareth) is dat hij een geheel nieuw godsbeeld heeft gecreëerd. Hij heeft het bestaande godsbeeld ontdaan van het tirannieke, van het onberekenbare, van het hoogverhevene, van het kwellende en bestraffende, en daarvoor in de plaats de Vaderfiguur bedacht.

God was niet langer de wispelturige tiran, maar een – weliswaar strenge, maar o zo wijze en liefdevolle – vader voor de mensen. En dan in de eerste plaats voor de joden, want zo joods was de rabbi natuurlijk wel!

Een logisch vervolg op de creatie van een vaderlijke god, is de mens voortaan ook als kind van God te beschouwen. In het verlengde van die gevolgtrekking moet ook de bewering van Jeshua ben Josef, al zou hij de zoon van God zijn, worden gezien.

Een voorstelling van zaken die hij niet alleen op zichzelf betrok, maar natuurlijk alle gelovige joden ten deel liet vallen.

Het is immers ondenkbaar dat een uiterst vrome jood als Jeshua ben Josef zich zou aanmatigen een deel van het opperwezen Jahwe te zijn, wiens naam men – uit overtuiging dat geen enkele naam diens totale wezen ook maar bij benadering kan weergeven – niet eens placht uit te spreken!

In relatie met het nieuwe godsbeeld creëerde hij ook een ander mensbeeld.

De mens – als evenbeeld van de godheid – moest loskomen van het duistere egoïsme, van de alles vernietigende hebzucht, door zich open te stellen voor het altruïsme en een sociaal voelend en zich solidair gedragend wezen worden. Hij was de grote prediker van de naastenliefde en, daaruit voortvloeiend, van een rechtvaardiger en socialer samenleving. Hij had een nieuwe mens, de *Homo Socialis*, voor ogen.

Wat hij evenwel niet gedaan heeft, is het stichten van een eigen geloofsbeweging en zeker niet de christelijke! Hij zag zich in de eerste plaats als een joods prediker die uitsluitend onder de joden wilde werken. *Ik ben slechts gezonden tot de verloren schapen van het huis van Israël.* Hij wilde weliswaar de geloofsbeleving van de joden intensiveren, maar dat zonder ook maar *één jota of strekje* in de wetten van Mozes te veranderen. Het grootste – en zeker het meest controversiële – deel van de christelijke geloofsleer is dan ook ná zijn gewelddadige dood door zijn volgelingen verzonnen.

Toen Jeshua ben Josef door de Romeinen – verdacht van ondermijnende activiteiten – ter dood was gebracht, ervoeren zijn volgelingen dat als een geweldige klap. Zij, die in hem de Messias (de Christus) zagen, zaten met het levensgrote probleem dat hun leider de vernederende kruisdood was gestorven. De dood van opstandelingen en slaven! Een nieuwe geloofsleer, waarvan de schepper zo ontluisterend aan zijn eind is gekomen, was bij voorbaat verdacht. Hoe kon de grote meerderheid van de joden in hem de machtige Messias zien? Hoe kon hij in het overige Romeinse rijk als redder van de mensheid worden voorgesteld,

als hij zichzelf zo machteloos ten opzichte van zijn vijanden had gedragen? Deze Jezus van Nazareth kon men zich toch moeilijk anders dan een mislukte opstandeling voorstellen. In het bijzonder de volgelingen in het hellenistische Klein-Azië onderscheidden zich in het naarstig zoeken naar een uitweg uit deze impasse en *vonden* die uiteindelijk dan ook. Veel meer dan door de vroeg-christelijke gemeenten in Jeruzalem en de rest van Palestina is het christendom in Klein-Azië gevormd. Temidden van de Grieks-Romeinse wereld, was de klassieke godsdienst en filosofie voor die eerste christenen niet alleen iets bekends, maar beïnvloedde ongetwijfeld ook hun dagelijkse leven.

Het was dan ook niet verwonderlijk dat zij binnen die Grieks-Romeinse godenleer hun oplossing zochten en vonden. In de Griekse mythologie kent men een figuur die, nadat hij de mensen een grote dienst had bewezen, vreselijk moest lijden. De titaan Prometheus, de weldoener der mensheid. Prometheus schonk de mensen het vuur en daardoor alle bedrevenheden die een leven in de vijandige natuur mogelijk maakt. Volgens de Griekse mythologie stal de titaan het vuur van de goden. De woede van de oppergod Zeus was daarover zo groot dat hij zowel Prometheus als de mensen zwaar bestraftte. De mensen werden met allerlei rampen en onheil overspoeld (de doos van Pandora), terwijl Prometheus werd vastgeketend aan de zuil die de hemelkoepel draagt. Hoog in de lucht hing hij daar tussen hemel en aarde terwijl elke dag de adelaar van Zeus hem stukken lever uit het lijf scheurde, die 's nachts evenwel spontaan weer aangroeiden! Uiteindelijk is Zeus Prometheus weer welgevallig en laat hem door zijn zoon Herakles bevrijden. Het lijden van Prometheus heeft Zeus ook mild gestemd ten opzichte van de mensen. Hij laat zijn vijandige en jaloerse houding jegens hen varen.

Een ander figuur uit de Griekse mythologie is de god Apollo, de machtige zoon van Zeus, de derde der goden. Deze Apollo is de god van het licht. Hij richtte de mens op van de aarde en deed hem omhoog kijken naar de Olympus, naar de Hemel. Apollo was het die zowel over al het aardse als over het oude doodsgeloof zegevierde, beiden gesymboliseerd in de reuzenslang van Delphi. Hij schiep een nieuwe mens, ontdaan van angstig bijgeloof.

Ook de joodse rabbi Jeshua ben Josef had de mensheid iets geschonken. In tegenstelling tot Prometheus was dit niet van materiële maar van immateriële aard. Hij schonk de mensheid een geheel nieuw godsbegrip.

Gelijk Apollo schiep ook hij een nieuwe mens en bracht hij licht in het duistere mensenbestaan. Had hij niet gezegd: *Ik ben het Licht dat schijnt in de duisternis*, en had hij zich ook niet Gods Zoon genoemd? Voor de hellenistische christenen vertegenwoordigde Jeshua ben Josef zowel Prometheus als Apollo in zich. Om alles aanschouwelijker te maken werd de rabbi Jeshua ben Josef door hen opgesplitst in twee, in elkaar overgaande, gestalten. De Prometheus in hem werd de Jezus van Nazareth, terwijl de Apollo de Jezus Christus werd, de uit

zijn graf opgestane Jezus van Nazareth. Jezus van Nazareth was aan het kruis geslagen om gelijk Prometheus tussen hemel en aarde te hangen en door zijn lijden de godheid mild te stemmen. Om hemel en aarde dichter bij elkaar te brengen. Om als het ware een brug te slaan tussen de godheid en zijn schepselen. Evenals Zeus de mensheid na het lijden van Prometheus goedgezind was, verzoende ook de god van de christenen zich na het levensoffer van Jezus van Nazareth weer met zijn schepselen. Na zijn missie te hebben voltooid keerde Jezus van Nazareth als een glorieuze Apollo terug aan de zijde van zijn Vader, alwaar hij als de Christus de belangen van de mensen blijvend zal behartigen. Aldus was een theorie ontstaan die de smadelijke kruisdood van Jeshua ben Josef, de veronderstelde mensgeworden godheid en Messias, niet alleen aan-nemelijk maakte maar zelfs deed omslaan in een triomf. Het kruis werd daar-door van een voorwerp van de diepste vernedering omgevormd tot een symbool van de hoogste zegepraal!

Zowel de christelijke als andere godsdienstige voorstellingen hebben als gemeenschappelijk doel voor de individuele mens een denkbeeldige mogelijkheid te scheppen zich de onsterfelijkheid te verwerven. Door tijdens zijn leven de – hem weer genadig zijnde – godheid strikt te dienen en zich aan zijn wetten te onderwerpen, hoopt hij na zijn dood voor eeuwig in diens hemelse verblijf te worden opgenomen.

Met behulp van zijn godsdienst zwakt de gelovige mens zijn realiteitszin af. Schept hij zich een eigen subjectieve werkelijkheid die hem *dát geeft* waar de mensheid altijd al zo hartstochtelijk naar op zoek is. Een speciale plaats in de natuur, ver verheven boven de overige levende wezens, met het uitzicht op eeuwig leven!

Over het empirisch-rationele wereldbeeld

125. De mens en andere dieren.
126. Doodgaan, dáár leef je voor.
127. De mens wikt, de mens beschikt.
128. Materie is door energie gevangen ruimte.
129. Er nog niet zijn. Er zijn. Er niet meer zijn.
130. *Zin* is het tijdloze, *waarde* het tijdgebonden nut.
131. Diepere gedachten zijn als eilanden in een zee vol domheid.
132. Het *niets* is de *causa prima*, de oorzaak-gevolg, van de kosmos.
133. Het *bestaan* ná de dood is hetzelfde als het *bestaan* vóór de geboorte.
134. De diepere bedoeling van het leven is zo lang mogelijk in leven blijven.
135. De benaming *atheïst* zegt niet wat iemand is, maar juist wat iemand niet is: geen theïst.
136. We kennen enkel de werking van diverse vormen van energie, niet het wezen van energie.
137. Naast mathematische formules zijn ook aanschouwelijke voorstellingen en metaforen nodig.
138. Chemie, biologie en fysica zijn onze belangrijkste wetenschappen. Enkel zij maken het ons mogelijk écht door te dringen in ons diepste innerlijk.
139. De *hemel* is daar waar de mens zich tot ultiem subject, tot volledig bewustzijn, verheft.
De *hel* is overal daar waar de mens tot object, tot ding, wordt gedegradeerd.
140. Onafwendbaar, om het even

wie of wat je dan ook bent,
komt de nacht in ieders leven
die geen dageraad meer kent.

141. Het buitengewone van levende organismen is dat zij, deel uitmakend van een systeem dat streeft naar een zo laag mogelijk energieniveau, toch in staat zijn als ware koorddansers op een hoog energieniveau te verblijven. Men zou kunnen spreken van gestabiliseerde labiliteit!

142. Dat er zoveel ellende op deze wereld is ligt in géén geval aan de hemellichamen en amper aan aarde, water of lucht. Het ligt zelfs maar ten dele aan andere levende wezens, en al helemaal niet aan goden of een godheid. De enige échte hoofdschuldige is enkel en alleen de mens!

143. In werkelijkheid bestaat er toekomst noch verleden. Beiden zijn slechts producten van ons brein. Wat wij toekomst noemen is het zich aaneenrijgende heden, terwijl verleden het onophoudelijk *vervliegen* van datzelfde heden is. Dit totale proces is te omschrijven als de ware *tijd*. *Tijd is er niet, tijd vormt zich*. Metaforisch voor te stellen als een kapotte ritssluiting.

144. Iemands persoonlijkheid verandert onophoudelijk. Dat is inherent aan het leven. Als de *Ik-heid* niet meer verandert, is men dood. Ieder individu verandert op een continue onomkeerbare manier. Elke wat oudere foto van een persoon is dus in wezen een *in memoriam*! Naarmate de tijd verstrijkt draagt hij nog slechts afdrukken van die vorige persoon in zich. Zowel fysiek als inhoudelijk is die persoon grotendeels verdwenen. Opgegaan in een andere gestalte.

145. Het bewustzijn is het werkgeheugen van onze hersenen. Wat sommigen wel de *ziel* of de *geest* noemen is in feite onze totale software, bestaande uit onder andere een permanent geheugen (instincten, karakter) en een achtergrondgeheugen (impressieve en expressieve bestanden). Evenals welke andere software dan ook, kan ook onze software zich niet los van onze hardware, ons lichaam, openbaren. Los van dit levend organisme kan er van een *ziel* of *geest*, laat staan bewustwording, dan ook geen sprake zijn.

146. *Kwaad* in absolute zin bestaat niet! Het zich bewust zijn van zoiets als *Kwaad* bestaat enkel en alleen – en dan ook nog niet eens permanent – binnen onze menselijke cultuur en samenleving. Elkaar verdringen, uitbuiten en zelfs doden is het rechtstreekse gevolg van de natuurlijke *struggle for live* en de *survival of the fittest*.

In de natuur is, wat wij als *Kwaad* zijn gaan beschouwen, niet meer dan een

van allerlei sentimenten verstoken vanzelfsprekendheid. De natuur, of beter gezegd de evolutie, streeft op geen enkele manier normen en waarden, laat staan wenselijke moraal, na.

147. Het leven bestaat uit een hele reeks van zichzelf *aanzwengelende* en in stand houdende chemische kringreacties tussen dode materie, waarbij in zijn oervorm de directe zonne-energie de energiebron was. Bij de hogere levensvormen is deze bron vervangen door indirecte zonne-energie via chemische omzettingen van hoogenergetische verbindingen, verkregen door fotosynthese in planten en/of stofwisselingsprocessen bij dieren. De hoogenergetische verbindingen worden daartoe omgezet in laagenergetische stoffen en energie, welke laatste op haar beurt weer gebruikt wordt om de levenscycli in stand te houden.

Zo voorgesteld bestaat het leven uit niets anders dan dode materie die, onder invloed van directe dan wel indirecte zonne-energie, in ononderbroken cycli zich voortdurend vormt en hervormt.

148. Materie is een illusie! Het is slechts de projectie van het onbenoembare – oftewel energie – in het absolute niets. Men neemt iets waar, doch hetgeen men waarneemt is niet datgene wat men denkt waar te nemen. Net als in de bioscoop. Ook daar neemt men iets anders waar dan de werkelijkheid. Hoe realistisch de filmbeelden ons ook toeschijnen, in het filmtheater ziet men niets anders dan verschillende facetten van het elektromagnetisch verschijnsel *licht*. In beide gevallen neemt men dus iets anders waar dan de werkelijkheid. Er is wel een verschijnsel, maar niet datgene wat men denkt dat het is. Dit nu is illusie!

Ons hele bestaan is als het ware één grote meerdimensionale film.

149. Er bestaan geen natuurwetten als zodanig. Eeuwenlange empirie heeft ons tal van regelmatigheden in de natuur doen ontdekken, die wij vervolgens in hanteerbare mathematische formules hebben verrat en tot universele *natuurwetten* verheven.

Om te doorgronden hoe alles ontstaan is en waarom alles is zoals het is, zijn ze van buitengewoon belang. *Natuurwetten* maken ons duidelijk langs welke lijnen de kosmische ontwikkeling heeft plaatsgevonden. We maken echter een kardinale denkfout als we daaruit concluderen dat deze *natuurwetten* daarom ook aan de basis van onze kosmos staan! Gelijk de sneller bewegende moleculen de temperatuur doen stijgen en niet de temperatuurstijging de toegenomen bewegingssnelheid veroorzaakt, bepaalt ook de aard van onze kosmos de *natuurwetten* en niet de *natuurwetten* de aard van de kosmos. Niet onze waarnemingen zijn immers bepalend, maar de essentie van het waargenomene!

150. Toevalligheid bestaat voor een groot deel alleen binnen onze begrensde en gebrekkige kijk op de alledaagse werkelijkheid. Door ons onvermogen deze werkelijkheid in zijn oneindige veelheid te kunnen overzien, is toeval voor ons mensen desalniettemin een reëel iets!

Op aarde, als wel in de kosmos als geheel, gebeurt er ten gevolge van de structuur van die werkelijkheid (natuurwetten) en het handelen van levende wezens voortdurend van alles. Alles beweegt en verandert onophoudelijk. Voortdurend worden wij met die kluwen aan gebeurtenissen geconfronteerd en voegen er gelijktijdig ook weer nieuwe aan toe. Zouden we in staat zijn tot het diepste van de werkelijkheid door te dringen, dan zouden we ervaren dat veel van deze gebeurtenissen volledig aan de logica en de natuurwetten voldoen en op geen enkel andere manier hadden kunnen plaatsvinden. Zoals alles verlopen is, had geen andere afloop tot stand kunnen komen. Dit alles evenwel zonder dat er ook maar een zweem van voorbestemming in het geding is!

Het vermogen de gecompliceerdheid van de vloed aan dagelijkse gebeurtenissen te kunnen overzien – en dat vaak ook nog eens in een flits – is ons echter niet gegeven. Om toch enigszins met onze emoties als vreugde en teleurstelling om te kunnen gaan, hebben wij het begrip *toeval* ingevoerd en – naargelang de uitwerking op ons – ook nog eens *geluk* en *pech*, al blijft het altijd zinvol zich bewust te zijn dat deze begrippen grotendeels inhoudsloos zijn!

151. Bij het ontstaan van onze kosmos is het niets, volkomen willekeurig en zonder nood- en oorzaak, op een dusdanig exclusieve manier getransformeerd in energie en materie, dat het verdere verloop van zijn wordingsgeschiedenis, inclusief het ontstaan van het leven, daarin al lag opgesloten, zonder dat er een dwingend, alomvattend plan aan ten grondslag ligt.

Het leven, dat onder strikte omstandigheden tot de kosmische mogelijkheden behoort, had evenzogoed niet kunnen ontstaan, of, na te zijn ontstaan, door een andere kosmische gebeurtenis weer kunnen worden uitgewist.

Ook na de oerknal is *at random* de rode draad door de kosmische ontwikkeling en zijn vele doodlopende wegen ingeslagen.

Bepalend voor de weg die onze kosmos is gegaan – en nog steeds gaat – is de omstandigheid dat in de mêlee van ontelbare kosmische gebeurtenissen alleen die gebeurtenissen er toe doen, die aan het begin staan van ontwikkelingen die in harmonie met zijn basisstructuur verlopen. Alleen zij dragen het in zich een nieuwe oorzaak-gevolg reeks te initiëren, waarvan met hoge waarschijnlijkheid weer een gebeurtenis aan het begin staat van een volgende reeks gunstige ontwikkelingen.

Gebeurtenissen, die niet in overeenstemming zijn met de basisstructuur, kunnen dat niet en doven na verloop van tijd uit. Ze dragen uiteindelijk niets bij

aan de kosmische ontwikkeling. Alleen de aaneenschakeling van causale gebeurtenissen, die allemaal in directe relatie tot de kosmische basisstructuur verliepen, bepaalde het aanzien van onze kosmos.

Het pad, dat vanaf de oerknal door de wirwar van ogenschijnlijke chaos naar het heden loopt, had uiteindelijk in hoofdlijnen geen ander kunnen zijn. Het afgelegde pad is het rechtstreekse gevolg van de exclusieve manier waarop onze kosmos is ontstaan. Had de transformatie in energie en materie op een andere wijze plaatsgevonden, zoals mogelijk in andere kosmosen, dan zou onze kosmos er geheel anders uitzien, maar ook dan zou hij weer een *gevange*ne zijn van dat eerste specifieke ontstaansmoment.

152. In de christelijke drie-eenheidleer wordt de eigen god voorgesteld als bestaande uit drie *gedaanten*, de Vader, de Zoon en de Geest, die evenwel als een dusdanig volmaakte eenheid fungeren dat het geheel toch als één Wezen moet worden opgevat!

Ook de natuurwetenschappen kennen zo'n, als een volmaakte eenheid opererend, drietal: het proton, het neutron en het elektron. Tezamen vormen deze elementaire deeltjes de *oerstof* Deuterium, die als de bouwsteen van de elementen en dus van alle (zichtbare) materie kan worden beschouwd.

Door het wetenschappelijk atoommodel over de christelijke voorstellingswijze te leggen, wordt het mogelijk overeenkomsten te ontdekken tussen beide drie-eenheden. In zo'n onderling vergelijk vertoont de *Vader* – de schepper – grote overeenkomsten met het proton. De *Zoon* – de onpartijdige, de verzoener – vertoont sterke gelijkenis met het eveneens neutrale, ongeladen, neutron. De *Geest* – de boodschapper, het vluchtige – doet aan het elektron denken. Binnen dit vergelijk kunnen beide drie-eenheden dus zowel vereenzelvigd worden met de christelijke godsvoorstelling als met de *oerstof* Deuterium. Daarmee is niet alleen een bepaalde relatie gelegd tussen de gepersonifieerde christelijke god en de materie, maar eveneens met de pantheïstische godsvoorstelling!

De gepersonifieerde god wordt gezien als een *Wezen* dat alles wat bestaat als bij toverslag geschapen heeft (externe schepper), terwijl de pantheïstische *God* alle materie gevormd heeft door transformatie van een deel van zijn eigen wezen en dus in feite al het geschapene zelf is (interne schepper).

Een deel van zijn niet-stoffelijke wezen – energie – heeft een gematerialiseerde vorm aangenomen. Deze stoffelijke verschijningsvorm kan men zich in zijn oervorm als een Deuteriumatoom voorstellen, welk atoom op zijn beurt weer vereenzelvigd kan worden met de christelijke godsvoorstelling.

Ook op het gebied van denkbeelden omtrent het ontstaan van de kosmos bestaan er meer overeenkomsten tussen de christelijke geloofsleer en de wetenschappelijke en pantheïstische ideeënwereld dan men in het algemeen zou denken.

Na explosie van de – uit de oersoep (het plasma) *gecondenseerde* en extreem compacte – *Deuteriumwolk*, zijn uit diens brokstukken alle overige elementen gevormd en is op een enorme schaal uit het niets het iets ontstaan. Op een manier dus, zoals ook in de christelijke en zelfs joodse geloofsleer de *scheping ex nihilo* min of meer wordt voorgesteld.

Een atoom, van welk element dan ook, bestaat inderdaad nagenoeg uit niets. De gigantisch snel bewegende elektronen, die op alle plaatsen tegelijk aanwezig schijnen te zijn, vormen als het ware een negatieve ladingswolk rond de kern die binnendringen in de lege ruimte – althans leeg waar het materie betreft – verhindert en zo aan het niets de indruk geeft iets is te zijn. De grote illusie van de kosmos!

153. Bij voortdurend wordt ongelooft tegen geloof en atheïst tegen theïst geplaatst, als zijnde vanzelfsprekende antagonisten. Dat is evenwel een onjuiste voorstelling van zaken, waarbij gemakshalve over het hoofd wordt gezien dat het hier om vergelijkingen gaat tussen twee parallellen in plaats van contraire ordes. Zo is het fictief mogelijk de empirisch geverifieerde zijnswerkelijkheid te *ontstijgen*, door zich met allerlei *bovennatuurlijke* zaken in te laten.

Deze afwijkende keuze heeft logischerwijs geen gevolg voor hen die op het *natuurlijk* pad blijven. Het is vanzelfsprekend niet zo dat het *natuurlijk* pad daardoor een, van het afwijkend *bovennatuurlijk* pad, afwijkend pad wordt! Met andere woorden. Als men van het *natuurlijk* pad afwijkt, is men wél een gelovige. Men is evenwel géén niet-gelovige als men dat niet doet! Men kan wel geloven, maar niet niet-geloven. Het is alleen mogelijk ongelovig te zijn betreffende feiten en niet inzake wanen. Zo is het heel goed mogelijk in een waan te geloven. Men kan echter niet ongelovig zijn waar het een waan betreft. Het is daarentegen wel weer mogelijk ongelovig te zijn aan een feit, door bijvoorbeeld alle bewijzen omtrent de bolvorm van de aarde naast zich neer te leggen. Men kan evenwel niet geloven dat de aarde een bol is. Dat is immers een bewezen feit. Dat is een zekerheid.

De benaming *atheïst* komt voort uit de wonderlijke gedachtegang dat niet de godgelovige zijn onwaarschijnlijke bewering dat er een persoonlijke god bestaat moet bewijzen, maar dat het juist aan de niet-godgelovige is om aan te tonen dat zulks niet het geval kan zijn.

Verstandelijk bezien, en bevestigd door de empirie, is niet de stelling dat zo'n god niet bestaat ongewoon, maar juist de stelling dat er wel zo'n god zou zijn. Dientengevolge is iemand die in een persoonlijke god gelooft wel een theïst, maar iemand die dat niet doet nog geen a-theïst! De belevingswereld van de godgelovige is gewoonweg niet de zijne. Die is van een orde, waar hij part noch deel aan heeft. Zijn belevingswereld is de waarneembare en beredeneerbare wereld om hem heen. In die verifieerbare werkelijkheid is het niet van-

zelfsprekend een theïst te zijn, maar juist andersom!

Zo is iemand die de geneeskunde uitoefent een medicus. Maar iemand die dat niet doet is – aangezien het hanteren van de stethoscoop geen gemeengoed is – daardoor nog geen a-medicus! Hij is alleen wat anders. Kapper of bakker bijvoorbeeld.

Het voorvoegsel *a-* wordt dan wel als *niet* of *on-* omschreven, maar dan toch uitsluitend in de betekenis van een reële tegenstelling, zoals asociaal versus sociaal en a-muzikaal naast muzikaal, en het bovendien aantoonbare oftewel objectieve zaken betreft. Die reële tegenstelling is er niet tussen theïst en atheïst, althans niet op een manier die zo'n schrijfwijze voor de niet-godgelovige rechtvaardigt. Theïsme is immers iets subjectiefs, iets puur denkbeeldigs. Het is juist de godgelovige die het verdient het voorvoegsel *a-* opgeplakt te krijgen!

Mensen die alleen datgene voor bestaand aannemen wat waarneembaar, aantoonbaar dan wel beredeneerbaar is, noemen zich vaak (kritisch) rationalist (methodologisch gezien). De benaming irrationalist (a-rationalist) voor mensen met een mythisch wereldbeeld, zoals theïsten, komt dan – gelet op de aanwezige reële tegenstelling – geheel overeen met de daarvoor gebruikelijke prefix-naamgeving. Derhalve is rationalist/irrationalist te prefereren boven atheïst/theïst.

154. Dat elk individueel wezen eens sterft is een wetmatigheid. Wanneer, waardoor, en onder welke omstandigheden, is evenwel het gevolg van oorzakelijk dan wel onoorzakelijk (echt) toeval.

Ons hele bestaan berust op een fundering van wetmatigheden en toeval. Toch is het toevalsprincipe niet zoiets als een blind noodlot.

De mens, en met hem alle levende wezens, kan en kunnen in meer of mindere mate door aanpassing van hun gedrag de zaken naar hun hand zetten. Men kan gevaar ontlopen of juist bewust opzoeken! Zo kan men ook de klimatologische veranderingen ontwijken door naar elders te vertrekken of zich aan die veranderende omstandigheden aanpassen.

Het hele evolutieproces is in feite niets meer en niets minder dan het naar de hand zetten, ontwijken van, dan wel aanpassen aan, het toevalsprincipe in de natuur.

Naarmate de mens zich verder ontwikkelde slaagde hij er als gemeenschap steeds beter in het toeval uit te sluiten. Het voortbestaan van de menselijke soort is daardoor, binnen de huidige ecologische en klimatologische omstandigheden, allang verzekerd. Het gaat inmiddels zo goed met de soort *Mens* dat het gevaar bestaat dat dit succes zich tegen hem gaat keren. Door zijn gigantische populatie is het gevaar niet denkbeeldig dat het ecologisch evenwicht in de natuur en in diens kielzog ook de klimatologische omstandigheden dusdanig

veranderen dat het voor veel diersoorten, waaronder de mens zelf, onmogelijk wordt zich nog langer te handhaven.

Alle menselijke vindingrijkheid ten spijt, kan het totale menselijke gedrag – als optelsom van het doen en laten van al die miljarden individuen – dusdanige vormen aannemen dat de evolutionaire opgaande lijn wordt omgebogen in een catastrofale neerwaartse!

Elke individuele mens staat, ondanks het succes als soort, nog wel degelijk aan allerlei willekeurigheden bloot. Maar ook hij kan door beredenering en aangepast gedrag het toeval verkleinen tot overzichtelijke proporties en daarmee zijn eigen bestaan verlengen en tegelijkertijd een bijdrage leveren aan de instandhouding van het evenwicht in de natuur tussen alle levensvormen en daarmee impliciet ook aan het voortbestaan van zijn eigen soort.

155. Vragen naar de zin van het leven is in wezen onzin, aangezien *zin* en *onzin* puur menselijke begrippen verwoorden die in de natuur niet relevant zijn. In de natuur gebeurt alles binnen de grenzen van de natuurwetten volgens het toevalsprincipe en dat zonder de vraagstelling of iets zinvol dan wel zinloos is. Deze begrippen zijn uitsluitend voor ons mensen van belang.

Strikt genomen is alles wat eindigt zinloos. Voortbordurend op deze constatering is dus ook het eindigende leven van elke individuele mens, ja zelfs van de gehele mensheid, volkomen zinloos. Hoe lang men ook door denkt, hoeveel generaties men ook denkbeeldig verder gaat, steeds stuit men weer op de eindigheid en dus op de zinloosheid.

Dit alles wil evenwel niet zeggen dat dan elk individueel menselijk leven, of dat van de mensheid als geheel, ook zonder waarde is. Dat het daarom ook verstoken is van enig tijdgebonden nut. Wij levende wezens zijn nu eenmaal typisch wezens van het moment, wezens van het heden. Het verleden is voorbij en leeft nog slechts in onze herinneringen voort. De toekomst, hoe rooskleurig ook, is er nog niet. Wat voor ons alléén telt is het nu! Dit zeer beperkte heden kunnen we evenwel gelukkig en waardevol doorbrengen. Het is met het leven als met een feest. Hoe mooi en gezellig een feest ook is, eenmaal voorbij blijft alleen de herinnering over. In absolute zin dus een volslagen zinloos iets zo'n feest, maar daarom nog niet waardeloos! We hebben die beperkte tijd immers aangenaam doorgebracht en daarin ligt voor ons mensen nu juist het waardevolle van een dergelijk gebeuren.

Met ons gehele leven is het niet veel anders. Leef in het heden! Tracht nú datgene te doen wat het eigen bestaan en dat van anderen kan veraangename. Daarin ligt het waardevolle van het leven verborgen en niet in het dromen over een leven in een mogelijk hiernamaals.

Leef of je het eeuwige leven hebt, maar besef steeds dat het morgen al voorbij kan zijn.

156. In de natuur bestaat er het streven naar een zo laag mogelijk energieniveau (enthalpiewet) en een zo groot mogelijke wanorde (entropiewet). Terwijl nu juist de bouwstenen voor de levende organismen uit energierijke verbindingen met een hoge graad van ordening bestaan. Hier stuit het evolutiemodel ontgenezeggelijk op een paradox!

De beide hoofdwetten van de thermodynamica zijn zonder meer wetmatig binnen onze beperkte tijdsvoorstelling. Maar hoe ze functioneren binnen de tijdsduur van miljoenen tot miljarden jaren blijft voor ons slechts gissen. Tijd is bij alle chemische processen een belangrijke factor. Onze bekendheid met chemische processen beperkt zich begrijpelijkerwijs tot tijdsspannen die binnen onze begrensdeheid op dit terrein passen. Tijdsverlopen van miljoenen jaren of nog langer gaan ons voorstellingsvermogen volledig te boven en dientengevolge ook onze kennis.

Dát er levende wezens bestaan is evenwel een afdoend bewijs dat de beide hoofdwetten niet onder alle omstandigheden opgaan. Ze zijn het bewijs dat, zodra de factor tijd in de richting van oneindig opschuift, ook de kans navenant toeneemt dat zich in die oceaan van wetmatigheid tenminste één keer op spontane wijze een omstandigheid voordoet waarin de beide hoofdwetten hun wetmatigheid geheel of gedeeltelijk verliezen.

Binnen onze eindigheid als tegenstrijdig ervaren zaken schijnen, naarmate de oneindigheid wordt benaderd, toch samen te vallen (*coincidentia oppositorum*). Door onze beperktheid op dit gebied in te zien, kunnen we toch tot zoiets als *wetende onwetendheid* (*docta ignorantia*) komen.

Creationisten trachten de onjuistheid van de evolutietheorie aan te tonen met behulp van de beide hoofdwetten der thermodynamica. Een gebouw kan wel ineensstorten tot een hoop stenen, maar nooit zal een hoop stenen uit zichzelf een gebouw vormen! Dus moet wel een of ander opperwezen, een of ander super-intelligentie, de kosmos geschapen hebben. Wat creationisten daarbij gemakshalve over het hoofd zien is dat met die veronderstelling de vraagstelling naar de oorsprong der dingen nog steeds niet beantwoord is. Zij verschuiven het *probleem* alleen maar! Stoppen ergens voortijdig. Maken er zich zagezegd met een religieus *Jantje-van-Leiden* vanaf.

Als het werkelijk zo is dat een godheid alles gemaakt heeft, is de voor de hand liggende volgende vraag: *hoe is die god dan ontstaan*, of, *wie heeft die god dan wel geschapen*? Maar zover mag in creationistische kringen blijkbaar niet worden doorgedacht!

Laten we hopen dat de evolutionisten, ondanks hun nog niet geheel waterdichte theorie over het ontstaan van het heelal en het leven in het bijzonder, zich nooit tot dergelijke schijnantwoorden zullen verlagen.

157. Binnen de wetmatigheid van de natuurwetten verloopt in de kosmos alles zonder voorbestemming.

Dat stof A met stof B reageert, is een chemische wetmatigheid. Maar dat molecule A_{10} met molecule B_{20} reageert, is puur oorzakelijk toeval. Als de stoffen op een iets andere manier bij elkaar waren gegoten of gemengd, hadden dat evengoed molecule A_{10} en molecule B_3 kunnen zijn!

Zo zal een voorwerp, onder invloed van de zwaartekracht, zich steeds in de richting van het middelpunt van de aarde willen bewegen. Met andere woorden, als men tot zekere hoogte boven het aardoppervlak een voorwerp loslaat zal het zich niet ván de aarde maar juist náár de aarde toe bewegen. Dit vallen is een natuurkundige wetmatigheid. Evenzo kan een bergbeklimmer naar beneden vallen. Als dit laatste gebeurt, zit daar evenwel geen planmatigheid achter, geen voorbestemming of ingewikkelde regie, volgens welk op dát ene moment die bepaalde persoon in dát ravijn moest storten. Alléén het vallen is wetmatig. Daaraan viel niet meer te ontkomen! Op welk tijdstip een bepaalde persoon in een bepaalde diepte valt is evenwel een volkomen ongeregisseeerde gebeurtenis. Natuurlijk kan achteraf wel worden verklaard waarom die persoon gevallen is. Slecht materiaal, overmoed, vermoeidheid, enzovoort. Dit alles neemt echter niet weg dat het hele gebeuren los van een alomvattend plan verlopen is. Een reeks van op zichzelf staande gebeurtenissen heeft een wetmatigheid tot gevolg gehad.

Als de betrokkene op weg naar het bergbeklimmen niet een bijna verkeersongeluk had gehad maar een echt, was hij ten gevolge van dat ongeluk misschien wel overleden, gewond in een ziekenhuis terechtgekomen, of ongedeerd gebleven. Hoe het ook zij, in alle drie gevallen – die op hun beurt weer van allerlei toevalligheden afhangen – had de betrokkene, bij gelijk verloop van de nog te volgen gebeurtenissen, nooit op hetzelfde tijdstip in dat ravijn kunnen vallen! Evenzo berust ook het ontstaan van individuen, door de gigantische combinatiemogelijkheden van de chromosomen en het zich simpelweg eens tegen het lijf moeten lopen van twee partners, op puur onoorzakelijk of echt toeval. Dat mensen elkaar ergens tegenkomen moet weliswaar als oorzakelijk toeval worden beschouwd, dat zij zich daarbij ook nog eens dusdanig tot elkaar agetrokken voelen dat het stichten van een gezin het gevolg is, is evenwel echte toeval. Dat de twee partners de mensen zijn die ze zijn, is op zijn beurt weer het gevolg van allerlei toevalligheden in het nabije en verre verleden.

Stel dat omstreeks het begin van onze jaartelling een jonge Germaanse krijger in een van de vele stammenconflicten ernstig gewond is geraakt. Vele dagen zweeft hij tussen leven en dood, maar uiteindelijk geneest hij. Het genezen op zich draagt dan wel veel wetmatigs in zich – per slot van rekening beschikken alle levende wezens over een reparatiemechanisme – dat hij überhaupt kón genezen berustte op toeval. Indien de vijandelijke pijn hem een paar luttele

centimeters hoger had getroffen, was hij zeker ten dode opgeschreven geweest. Wat zou dit wel of niet overlijden van die Germaanse jongeling uit dat verre verleden nu van gevolgen hebben voor het heden? Zoals gezegd herstelde hij volledig. Hij trouwde en kreeg in totaal dertien kinderen van wie er zes de volwassen leeftijd bereikten en op hun beurt ook weer kinderen kregen. Deze kinderen kregen vervolgens ook weer kinderen en zo volgden de generaties elkaar op tot aan de dag van vandaag. Voornoemde Germaan uit dat grijs verleden heeft thans wel miljoenen nakomelingen, die op vele plaatsen in tal van landen leven. Indien die Germaan destijds wel was overleden, had hij geen nakomelingen gekregen, met als gevolg dat miljoenen mensen die thans wél leven eenvoudigweg niet zouden bestaan! In hun plaats zouden uiteraard wel anderen leven, maar toch, de huidige wereld zou er een stuk anders uitzien. Maar niet alleen het heden zou anders zijn. Ook de geschiedenis zou voor een deel anders zijn verlopen, waardoor het heden – afgezien van het feit dat er miljoenen andere mensen zouden leven – nogmaals anders zou zijn. Zo zien we dat een gebeurtenis, die in haar tijd nauwelijks van invloed op de toenmalige samenleving was, door de loop der jaren toch gigantische gevolgen kan hebben, waarbij toeval een meer dan prominente rol speelt.

158. De dialoog tussen godgelovige en niet-gelovige is juist in ons soort samenleving een blijvende noodzaak. Al was het alleen al omdat godgelovigen zich bij tal van maatschappelijke beslissingen door hun wereldbeeld en geloofsovertuiging laten leiden, waardoor het godsgeloof, mede door hun aantal, een niet te onderschatten stempel op de samenleving drukt.

Hoe kan het mythische wereldbeeld van godgelovigen zich openen voor kritisch rationele zelfbeschouwing? Is dat te bereiken door hen met eenzijdige provocaties de gordijnen in te jagen, of door hen, waar de gelegenheid zich maar voordoet, socratische vragen te stellen? En daarbij geen genoegen te nemen met al te gratuite antwoorden. De vrijheid van denken en meningsuiting kenmerkt zich ook in hoge mate door het stellen in woord en beeld van dergelijke vragen. Dáármee is het openbare discours gediend!

Het gaat er niet zo zeer om de geloofsovertuiging van godgelovigen en wat hen nog steeds heilig is te bespotten. Het gaat erom hen op dit gebied rationeel in beweging te krijgen. Bewerkstelligen dat zij hun in steen gebeitelde overtuiging in relatie brengen met de huidige tijd. Dat zij erover gaan nadenken en ter discussie durven stellen. Is het wel zo? Kan het wel zo zijn, wat ons vanaf de prilste jeugd met de paplepel is ingegoten? Is het wel waar wat wij altijd zo rotsvast geloofden?

Jezelf deze vragen stellen is hét adagium van de Verlichting. *Sapere aude*, durf zelfstandig te denken! Want dáár gaat het in een democratie ook om. Het verstand moet emoties, wensen en verlangens beheersen. Het verstand moet steeds

het laatste woord hebben!

Als de godgelovige zich eenmaal dergelijke vragen stelt, is het meestal snel met de gelovigheid gedaan. Samen met verwondering en nieuwsgierigheid, is twijfel niet alleen de moeder van alle kennis en wijsheid maar ook van alle verandering en vooruitgang.

Waarom gelooft iemand überhaupt in een god? Is het juist in onze tijd niet veel logischer het niet te doen? Van het hele woud aan goden dat de mensheid in de loop van de geschiedenis heeft aanbeden, is nooit ook maar één voor waar bevonden. Al hun *grote en machtige daden* zijn gaandeweg als gewone natuurverschijnselen, zowel binnen als buiten de mens, ontmaskerd. En dit ontmaskeren neemt een steeds snellere vlucht. Hetgeen niet wegneemt dat nog steeds een ruime meerderheid van de wereldbevolking godgelovig is. Er moeten dus specifieke redenen zijn waarom godgelovigen in een god blijven geloven. Een godgelovige gelooft nooit zo maar. Elke godgelovige gelooft met een bepaald doel.

Gelooft de godgelovige in een god omdat hij niet wil aanvaarden dat met de dood zijn leven voorbij is? Dat hij na zijn dood eenvoudigweg niet bestaat, zoals dat ook vóór zijn geboorte het geval was? Heeft hij daarvoor die god nodig? Een god die hem in zijn fantasie over de dood in een hiernamaals tilt? Maar hoe stelt hij zich zo'n hiernamaals dan voor? Hoe denkt hij te kunnen voortbestaan zonder lichaam en wat houdt dat voor zijn identiteit in? Om het eigentijds te zeggen: *wat is zijn software waard zonder zijn hardware*? Waaruit bestaat zijn subject na de dood eigenlijk? Is dat iets elektromagnetisch, en waar en hoe kan dat verschijnsel zich dan *bewust worden*? Elektromagnetische straling met een golflengte tussen 0,4 en 0,8 duizendste millimeter wordt ook pas *licht* in onze hersenen!

Of heeft de godgelovige die god nodig omdat hij geen vrede heeft met het idee dat alles wat bestaat niet noodzakelijkerwijs door iets of iemand ontworpen en gemaakt hoeft te zijn?

Of is het dat hij qua persoon zo in elkaar zit, dat de kosmos voor hem alleen maar *gemaakt* kan zijn met een bepaald doel en dat hij niet kan en wil leven met de onzekerheid van het toeval? Heeft hij daarvoor die god nodig?

Waarom gebruikt de godgelovige eigenlijk oeroude geschriften, en dan ook nog heel specifieke, als leidraad voor zijn leven? Alsof de menselijke ontwikkeling sindsdien heeft stilgestaan en wij inmiddels niet zoveel meer over de gehele kosmos, alsook over ons zelf, te weten zijn gekomen. Je kunt toch gerust aannemen dat onze huidige kijk op de werkelijkheid veel realistischer is dan die van destijds.

Ja maar, zal de godgelovige tegenwerpen, voor mij zijn die oude geschriften van mijn God afkomstig. Maar om zoiets aan te nemen, moet toch eerst het bestaan van God worden aangetoond. Zonder God immers geen woord van

God!

En waarom heeft hun god sindsdien niets meer van zich laten horen? Want, stel dat die oude geschriften inderdaad het woord van de joods-christelijk-islamitische god bevatten, dan nog moet dat woord in de toenmalige tijd worden geplaatst. Je kunt je toch moeilijk voorstellen dat hun god zijn profeten de evolutietheorie en de quantummechanica zou hebben ingefluisterd. Ze zouden er immers geen snars van begrepen hebben! Met andere woorden: hoe je de oude geschriften ook interpreteert, ze staan voor een wereldbeeld dat voor het merendeel volledig achterhaald is en anderzijds voor een levensbeschouwing uit een totaal andere tijd en omstandigheid.

Deze, en nog tal van andere vragen mogen in een moderne, vrije en open samenleving als de onze aan godgelovigen worden gesteld. Nee, ze moeten worden gesteld!

Als de opponent niet in staat is dergelijke vragen naar behoren te beantwoorden en zich door zijn eigen onvermogen gekrenkt en beledigd voelt, kan hij dat enkel en alleen zichzelf verwijten. Die gekrenktheid komt dan voort uit zijn eigen gebrek aan diepgang in de onderhavige zaak en niet uit die vraagstelling. Komt dat omdat hij nooit over geloofszaken nadenkt? Neemt hij op dit gebied alles maar klakkeloos van anderen over?

Als je in iets gelooft, is het toch vanzelfsprekend dat je daar op zijn minst een bepaalde voorstelling van hebt. Zo niet, dan wordt het de hoogste tijd eens ernstig bij jezelf te rade te gaan!
